Theo Knippenbergs

Bb
Bulkboek®
DIGITAAL
literaire klassieken - reeks middeleeuwen

De reis van Sint Brandaan

Dit gedicht over Brandaans reis is het vroegste verhaal in de Nederlandse letterkunde waarin men - als in een schelp - de zee, met al haar gevaren en verlokkingen, kan horen ruisen. Zoals Brandaan door zijn reis het boek dat hij verbrand had, heeft laten voortbestaan, zo probeert dit bulkboek het verhaal over Brandaans reis te laten voortbestaan.
Het geeft de oudste tekst die in het Middelnederlands bekend is, die van het Comburgse handschrift, naast een moderne vertaling.
Willem Wilmink heeft het gedicht van zijn anonieme middeleeuwse voorganger met respect naar onze tijd overgebracht. *Wildi dies gheloevende zijn, So hoert wonder, ghi heeren!*, beloofde de oude dichter. Zijn twintigste-eeuwse vakbroeder zegt het hem in zijn eigen woorden na. Luister, het verhaal vangt aan.

Meer lezen op Literatuurgeschiedenis.nl

Colofon De hertaling van Sint Brandaan in dit bulkboek is van Willem Wilmink: ©2012 erven Willem Wilmink.
De oorspronkelijke tekst in de eerste hoofdstukjes is gebaseerd op het ‘Comburgse handschrift’ en geredigeerd door een werkgroep Utrechtse neerlandici onder leiding van W.P. Gerritsen en Soetje Oppenhuis de Jong (eindredactie).

Dit bulkboek is vormgegeven door Natascha Frensch (www.natascha-frensch.nl) die ook de oorspronkelijk zwart-witte illustraties heeft ingekleurd, en samengesteld door Theo Knippenberg voor BruutTAAL Educatieve Uitgeverij (bulkboek@bruuttaal.eu)
De uitgave is mede tot stand gekomen dankzij de steun van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands letterenfonds
dutch foundation for literature

Korte inleiding bij De Reis van Sint Brandaan

(Voor een uitvoerige toelichting zie de epiloog op pagina 43)

Over dit verhaal

Brandaan, abt van een groot Iers klooster, leest in een oud boek allerlei dingen die hij niet kan geloven. Geïrriteerd werpt hij het boek in het vuur, maar dan verschijnt een engel die hem opdraagt per schip een reis te ondernemen om de waarheid te achterhalen.

Er volgen negen jaren waarin Brandaan en zijn medebroeders de wereldzeeën bevaren. Tijdens de gevaarlijke en avontuurlijke reis vallen ze van de ene verbazing in de andere: een vis met een eiland op de rug, een aards paradijs, de verrader Judas die af en toe verlichting krijgt van de helse pijnen die hij moet ondergaan… Brandaan raakt er stilaan van doordrongen dat Gods schepping in het geheel niet te doorgronden is en dat Hij sneller bereid is tot genade dan men ooit zou kunnen bevroeden.

Als na negen jaar blijkt dat het logboek waarin de avonturen werden opgetekend, reeds volledig is gevuld, laat Brandaan zijn schip terugkeren naar Ierland. Hij draagt het boek op aan God en sterft kort nadien. Het is de aartsengel Michael die zijn ziel komt ophalen: een uitzonderlijke eer voor een uitzonderlijke heilige.

Over Brandaan

Brandaan heeft werkelijk bestaan. In de 6de eeuw stichtte hij in Ierland enkele kloosters en hij stond bekend als zeevaarder.

In de loop der tijd raakte zijn levensverhaal evenwel losgezongen van de werkelijkheid. In een tekst uit de 9de of 10de eeuw - de Navigatio Sancti Brendani abbatis - wordt beschreven hoe Brandaan met zijn monniken op zoek gaat naar een paradijselijk eiland. Deze Latijnse beschrijving was bedoeld voor monniken die de reis konden opvatten als een metafoor van de moeizame mentale ontwikkeling die elke kloosterling in zijn leven zal moeten doormaken.

De betekenis van het verhaal in de tijd waarin het speelt.

In de twaalfde eeuw kreeg het verhaal over de reizende abt een nieuwe betekenis. De volkstalige Reis van Sint Brandaan moest bij een werelds publiek ontzag wekken voor Gods schepping en tegelijkertijd doen voelen dat de ergste zondaars nog altijd kunnen hopen op genade van God. De tekst past in de destijds gevoerde discussie over het hiernamaals. Er had altijd een scherpe tweedeling bestaan tussen hemel en hel: wie doodging was verdoemd of uitverkoren, een tussenweg bestond niet.

Vanaf de twaalfde eeuw geloofde men dat het anders zat: alleen de door en door slechte mensen gingen rechtstreeks naar de hel. Iedereen die wel eens fouten had gemaakt in zijn leven, maar niet zo erg dat hij de hel verdiende, kwam na zijn dood terecht in het vagevuur. Daar werd zijn ziel gezuiverd door zelf boete te doen en door het gebed van de mensen op aarde. Zo bleef er hoop om bij het laatste oordeel, aan het einde der tijden, toegang te krijgen tot de hemel.

De oorspronkelijke taal

De Reis van Sint Brandaan kwam tot stand in het 12de-eeuwse Rijnland, in het tegenwoordige Duitsland. Het werd geschreven in een dialect dat zowel overeenkomsten vertoont met het Nederlands als met het Duits. De tekst raakte vervolgens in beide taalgebieden verspreid. De Nederlandse versie werd onder meer opgenomen in het handschrift-Van Hulthem. De oorspronkelijke Middelnederlandse tekst bij de eerste drie delen is afkomstig uit dit handschrift.

(*Ontleend aan www.literatuurgeschiedenis*.nl)

1 Over Sint Brandaan

Nu verneemt hoe over lanc*	*over lanc*: lang geleden	Luister, het verhaal vangt aan:
Een heere was in Yerlant,		in Ierland heeft een man bestaan
Die sach menich Gods teekijn*.	*teekijn*: wonder	die menig wonder mocht aanschouwen.
Wildi* dies gheloevende zijn,	*Wildi*: wilt u	Als u goed bent van vertrouwen,
So hoert wonder, ghi heeren!		hoor dan vele wonderen, heren!
Die Heleghe Gheest moet* mi leeren.	*moet*: moge	De Heilige Geest moge mij inspireren.
(....)		(....)
Een helich man was, sonder waen*,	sonder waen: ongetwijfeld	Ongetwijfeld een heilig man
Gheheeten so was hi Brandaen.		was de man, genaamd Brandaan.
Abdt was hi ende regement*	*regement*: bestuurder	Abt was hij, tevens regent
Van IIIM* moonken of daer omtrent;	*IIIM*: driedduizend	van 3000 monniken of daaromtrent.
Gheboren hute Yberne,*	*hute Yberne*: uit Ierland	Van afkomst was Brandaan een Ier.
Gode diendi wel gherne.*		Hij diende God met zeer veel vuur.
Dese vant int ondersoucken		Deze man, bij het onderzoeken
Bescreven in houden boucken*	*houden boucken*: oude boeken	van oude en geleerde boeken,
Van vele teekenen ons Heeren		las daar veel wonderen van Onze Here
- Hoert! Hier moghedi leeren*	*moghedi leerren*: kunt u vernemen	- Hoor, mensen! Hier kunt u leren
Van den goeden Gods wijse*-	*Gods wijse*: wijse man Gods	uit de reis van die wijze! -
Hoe dat twee paradijse		dat er twee paradijzen
Boven der eerden waren.*	*Boven der eerden*: op aarde	op de aarde waren.
Doe* las hi voert te waren*	*Doe*: toen; *te waren*: waarlijk	Hij las van wonderbare
Van vele wonders datmer* in vant	*datmer*: dat men er	dingen in dat verband
Ende menich groet eylant.		en van menig groot eiland.
Oec las de wijse heere		Ook heeft de wijze heer gelezen
Hoe dat eene weerelt weere*	*weere*: zou zijn	dat er een wereld zou wezen
Hier onder dese eerde,		die onder deze aarde lag,
Ende alst hier dach werde,		en werd het hier dag,
Dat* daer dan nacht zye*.	*Dat*: dat het; *zye*: was	dan zou daar telkens het duister komen.
Hi las dat* hemele waren drie.	*dat*: dat er	Van de drie hemelen heeft hij vernomen*
Van* visschen hi ghescreven vant*	*Van*: over; *vant*: vond	en dat er een soort van vis bestond
Hoe dat een wout ende een lant*	hoe er een bosrijke kust	waarop een bos op vaste grond
Ghewassen* stont up zine zwaerde*.	*Ghewassen*: gegroeid; *zwaerde*: huid	gegroeid was, boven op zijn rug.
Dat wederseidi aerde*	*wederseidi aerde*: sprak hij fel tegen	Maar dit ontkende Brandaan stug,
Om datso onghelovich was.*	omdat het zo ongeloofwaardig was	omdat het zo ongeloofwaardig was.
Oec las hi hoe dat Judas		Ook las hij nog hoe Judas
Gheniette Gods ontfaermichede*	Gods barmhartigheid ondervond	deel had aan Gods barmhartigheid
Ende hi ghenade hadde mede*	*mede*: bovendien	en hoe hem troost werd toebereid
Alle sondaghes nachte.*	de nacht voor elke zondag	op alle zaterdagnachten.
Hi en wilde no hi en mochte*	*mochte*: kon	Brandaan, hij was niet bij machte
Dies emmer niet gheloven,*	dit volstrekt niet geloven	om zoiets ooit maar te geloven
Hi en saecht* met zinen oghen.	*Hi en saecht*: tenzij hij het zag	als hij 't niet zag met eigen ogen.
Van toerne verberrendi* den bouc	*verberrendi*: verbrandde hij	Uit woede verbrandde hij het boek*
Ende gaf den scrivere eenen vlouc.		en hij heeft wie het schreef vervloekt.
Dat becochti zint wel diere!*	dat kwam hem vervolgens duur te staan	Dat bekocht hij sindsdien duur,

* In middeleeuwse kosmologische geschriften is vaak sprake van drie hemelen; de bijbelse bron voor deze driedeling is de Tweede brief van Paulus aan de Korinthiërs (2 Kor. 12: 1-4), waarin Paulus spreekt over een derde hemel en een zich daar bevindend paradijs.

Daer* hi stont bi den viere	*Daer*: terwijl	want hij stond nog bij het vuur
Daer die bouc in bernende lach,		waar het boek te branden lag,
Die inghel Gods hem toe sprac:		toen Gods engel tot hem sprak:
'O lieve vrient Brandaen,		'O, lieve vriend Brandaan,
Du heves evele mesdaen,*	je hebt ernstig gezondigd	je hebt een zondige daad gedaan,
Dat over mids* dinen toren	*over mids*: door	ten gevolge van jouw toorn
Die waerheit dus es verloren.		is de waarheid nu verloren.
Nu laettene* bernen daer inne;	*laettene*: laat het (boek)	Laat het vuur het boek nu maar vreten,
Di wert noch wel in inne*	jou wordt nog wel duidelijk	jij komt heus nog wel te weten
Wat waer ofte loghene es.		wat echt waar is en wat niet.
Di ontbiet* Jhesus Kerst	*ontbiet*: gelast	Het is Christus, die jou gebiedt
Dattu suls gaen varen		dat je moet gaan varen
Up des zeewes baren*	*baren*: golven	steeds maar door, over de baren
Al omme ende omme* IX jaer.	*Al omme ende omme*: almaar voort	van hot naar her, negen jaar.
Du sult bescauwen* wat es waer	*bescauwen*: aanschouwen	Jij zult nagaan: wat is waar
Of wat loghene si mede.'		en wat kunnen slechts leugens zijn.'
Dat wart hem grote pijnlichede.		Dit zou gaan met moeite en pijn,
Dus galt* hi den bouc	*galt*: boette voor	en zo boette hij het boek
Ende leet omme dien vlouc		en dat hij de schrijver had vervloekt
Wel meneghen groeten noot*	*noot*: smart	en kwam in zorgen zonder tal,
Ende voer daert* God gheboot.	*daert*: daar waar het	reizende waar God het beval.
		en wat God hem liet beleven,
		heeft hij in het boek geschreven.

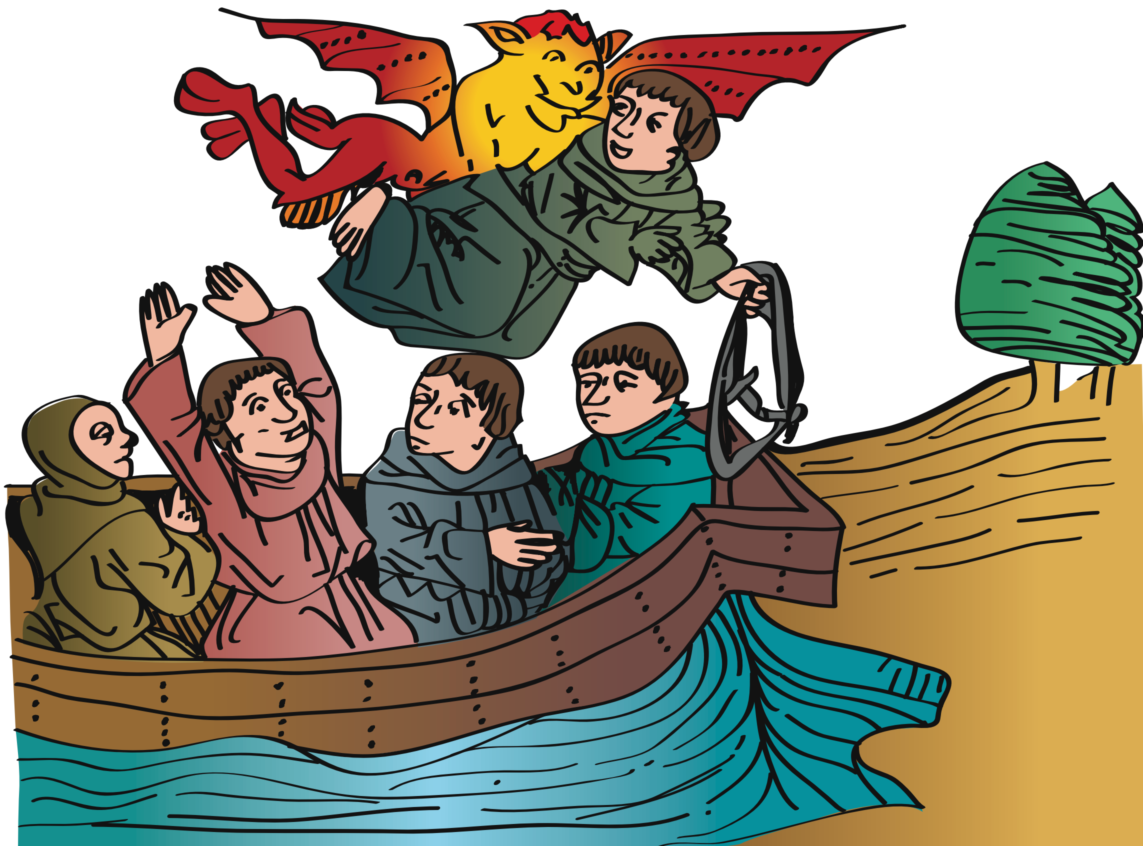
2 Het schip van Sint Brandaan

Doe ghinc Brandaen te hant*	*te hant*: terstond	Brandaan is daarvandaan
An* des zeewes kant	*An*: naar	naar de kust gegaan
Ende dede eenen kiel* tauwen*.	*kiel*: schip; *tauwen*: gereed maken	en liet zich een schip bouwen
Vaste ende ghetrauwen.*	stevig en betrouwbaar	waar hij op kon vertrouwen:
Die mast was vuerijn hout*.	*vuerijn hout*: van vurehout	een vurehouten mast,
Dat zeil dede hi menichfout*	*menichfout*: bijzonder goed	een zeil dat goed gesneden was
Besnijden ende bewinden.*	snijden en omboorden	en met touw omboord.
Den kyel dede hi binden*	*binden*: beslaan	Rondom de romp, zoals het hoort,
Met ysere* arde* staerke,	*ysere*: klinknagels; *arde*: zeer	klinknagels van sterk ijzer,
Na* die houde aerke	*Na*: naar het voorbeeld van	dus op dezelfde wijze*
Die Noe wijlen vrochte*	*vrochte*: bouwde	als de ark die Noach maakte
Doe hi die dylovie* vruchte*.	*dylovie*: zondvloed; *vruchte*: vreesde	toen de zondvloed hem genaakte.
Den ancker maecte hi stalijn*,	*stalijn*: van staal	Het anker maakte hij van staal,
Daers hem van noede soude zijn*	voor als het nodig was	dan ging het schip niet aan de haal
Dat hi behilde* dat lant.	*behilde*: vasthield	als het moest blijven waar het lag.
Doe dedi al zijn ghewant*	*ghewant*: uitrusting	Veel uitrusting werd dag na dag
In den scepe draghen doe		naar het nieuwe schip gesleept
Ende LXXX manne ghingher in doe.		en tachtig man werd ingescheept.
Si waren daer in IX jaer.		Zij voeren daarop negen jaar.
Oec dede hi, dat was waer,		Ook liet hij, het is echt waar,
Een cappelle met wijsen zinne		met verstand en Godsvertrouwen
Wel werken* daer inne	*werken*: maken	in 't schip een kapel nog bouwen
Ende daer in clocken ende helichdom*,	*helichdom*: relikwie	met reliek en klok compleet,
Dies hi mochte houden rom.*	waarop hij trots kon zijn	iets wat hem veel genoegen deed.
Oec voerde hi van Yberne		Ook voerde hij uit Ierland nog
Pestier ende querne,*	baktrog en handmolen	een handmolen, een baktrog
Smessen* ende ander ghemac*,	*Smessen*: smidsgereedschap; *ghemac*: gerief	en een kist met smidsgerei,
Als* die legende mi vertrac*;	*Als*: zoals; *vertrac*: verhaalde	zoals de biografie me zei.
Dit dedi al daer inne.		Toen deze dingen aan boord waren,
Dus* voer hi wech met sinne*.	*Dus*: aldus; *met sinne*: met overleg	is hij bedachtzaam weggevaren.

3 De duivel haalt de kapelaan

Wel verghinct hem in den kiel,	zodat hem niets kwaads overkwam	Het verging hem goed op zee,
Dat hem niet en mesviel.*	*hem*: zich;	maar hij nam nog twee mensen mee,
Met hem* nam hi twee capellane*;	*capellane*: kapelaans (priesters)	die waren allebei kapelaan
Van den eenen quam hem zint ane*	*quam … ane*: overkwam	en met een van hen is het misgegaan:
Dat hine* om eenen roef* verloes*.	*hine*: hij hem; *roef*: buit; *verloes*: verloor	om een diefstal moest hij hem laten gaan,
Dies* wart hem God so vriendeloes*,	*Dies*: daarom; *vriendeloes*: vijandig	daardoor keerde zich God tegen die kapelaan,
So datten* hem nam die viant*	*datten*: dat hem; *viant*: duivel	kreeg de duivel de gelegenheid,
Omme eens breydels ghewant*	om een teugel	die met een teugel hem had verleid,
Dien hi nam s onder orlof*.	*orlof*: toestemming	die hij wegnam, terwijl het niet mocht.
Omme dat die duvele dien roef*	*roef*: buit	Zo heeft de duivel hem bezocht,
Vant in sine ghewout*	*ghewout*: bezit	kreeg macht over de kapelaan.
- Ay, hoe zeere hi dat ontgout*,	*ontgout*: moest ontgelden	Ach, wat die al niet moest doorstaan
Dat hijt ye ghedochte! -*	dat hij er ooit aan gedacht had	om die streek, zo ondoordacht!
Dies* deden* wel onsochte	*Dies*: daarom; *deden*: bracht hem	De duivel sleepte, lang niet zacht,
Die duvele ter hellen viere,		de zondaar naar het hellevuur
Daer hijt becochte wel diere,		en daar bekocht hij het wel duur,
Tote dattene* die heleghe man	*dattene*: dat hem	tot hij eindelijk werd ontzet
Met zijnre beden weder ghewan*.	*weder ghewan*: terugwon	door de heilige man met diens gebed.

4 De Draak en het vliegend hert

Toen ze bij het schip aankwamen,
van hun verwanten afscheid namen
en ook van hun kameraden,
bevalen die hen in Gods genade.
Het zeil, bevestigd aan de mast,
werd naar de wind gebrast,
de riemen werden uitgelegd.
Nu begon de reis pas echt.
O, hoe mooi voer hun boot!
Maar spoedig was er grote nood
door een dier, ontzettend lang,
een wonderlijke draak of slang.
Daar zwom het op hun scheepje aan,
zijn muil had het al openstaan
en die was vele vadems wijd.
Dit was meteen hun ergste tijd:
nooit kwamen ze in grotere nood.
Er was een wolk die zich ontsloot
waaruit een vreemd dier zichtbaar werd.
Het vloog, en leek wel op een hert*
Het achtervolgde vliegensvlug
die draak, en dreef hem ver terug,
tot het hem zo geheel verdreef
dat ze niet wisten waar hij bleef.
Toen het dat had gedaan,
is het teruggegaan
in de wolk waaruit het kwam.
Toen Brandaan dit in ogenschouw nam,
was hij heel vrolijk en blij.
Onze Heer dankte hij.
De redding uit de drakenklauwen
vermeerderde zijn Godsvertrouwen.

* In de middeleeuwse symboliek gold het hert als de vijand van de slang of de draak, het geen gezien werd als een beeld van Christus' strijd tegen de duivel.

5 Het zwemmende eiland

De zee was kalm en vlak,
ze voeren op hun gemak.
Toen zag Sinte Brandaan
een kust, zeer aangenaam,
die leek de wijze heer
wel zes mijl breed, of meer.
De kust lag op de rug van een vis*.
'‘t Boek zegt dat daar zoet water is
dat op die plek in zee komt stromen.
Daar kon die vis aan eten komen,
en hij lag daar, jaar in jaar uit,
naar het in het boek verluidt.
Een bos was langs de kust gelegen,
de monniken hadden weer moed gekregen
en trokken het schip aan de kant,
waarna het nieuwe land
door iedereen werd aanschouwd.
Ze gingen ook uit op hout
voor het koken van hun eten:
de honger liet hun dat niet vergeten.
Waar ze hun ketel ophingen
en op hout uitgingen,
was een boom met droge takken.
Toen ze begonnen te hakken,
schoot het eiland met alles erop en eraan
plotseling diep in de oceaan,
zodat de heilige man
maar net op tijd het schip opkwam.
Haastig zijn ze in ‘t schip gesprongen
en hebben Godes lof gezongen
omdat Zijn goedertierenheid
hen van dit onheil had bevrijd.
De kust ging helemaal onder.
Dit was het derde wonder
dat de heren zagen.
De wind ging hen opjagen,
het zeil rukte aan de schoot.
Ze waren in grote nood,
zeer slecht op hun gemak.
De heilige abt, hij sprak:
‘Die kust, die verzonken is,
lag mijns inziens op een vis.
Die was zeker al oud,
want er groeide een heel woud
op de rug die wij betraden.’
Waarna de monniken baden
uit het diepst van hun gemoed
dat God, zo wijs en goed,
hen voeren zou naar het strand
van een gestadig land.

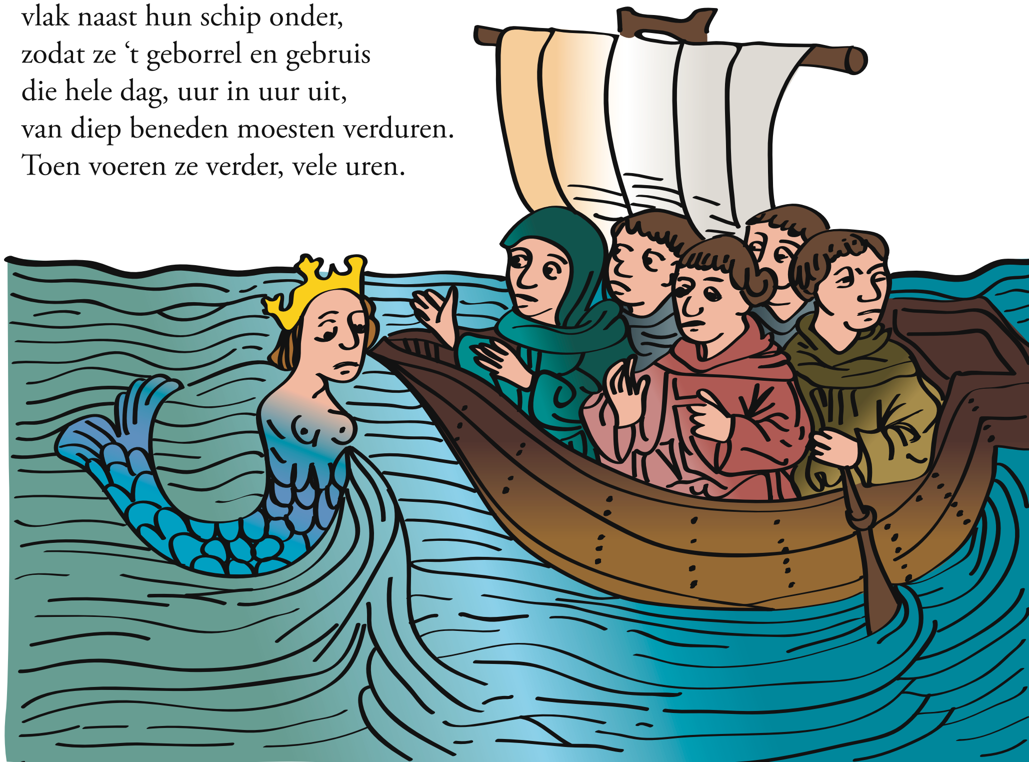

* In het *Bestiarium*, een dierenencyclopedie uit de 12de eeuw, wordt een vis beschreven die de gewoonte heeft langdurig op één plaats in de golven te blijven liggen om zijn rug te zonnen. Na verloop van tijd groeien gras en struiken in het zand dat op zijn flanken aan spoelt; zeelieden die de vis zien, denken een eiland gevonden te hebben.

6 De zeemeermin

Toen ze de vis ontvaren
en snel aan het zeilen waren
op weg naar een volgend wonder,
zagen ze een ijselijk monster
voor hen uit de golven rijzen.
Het wilde hun schip al grijpen
en vernielen in de vloed.
‘Mannen, hou goede moed,’
sprak Sint Brandaan,
‘wij hebben hem niets misdaan.
Laat ons schip in Gods hand varen,
God zal ons voor hem bewaren.’
Half vrouw was het en half staart,*
zijn lichaam was ruigbehaard.
Het ging rond het schip heen en weer.
Sinte Brandaan viel neer
met beide knieën bloot
en bad om hulp in de nood.

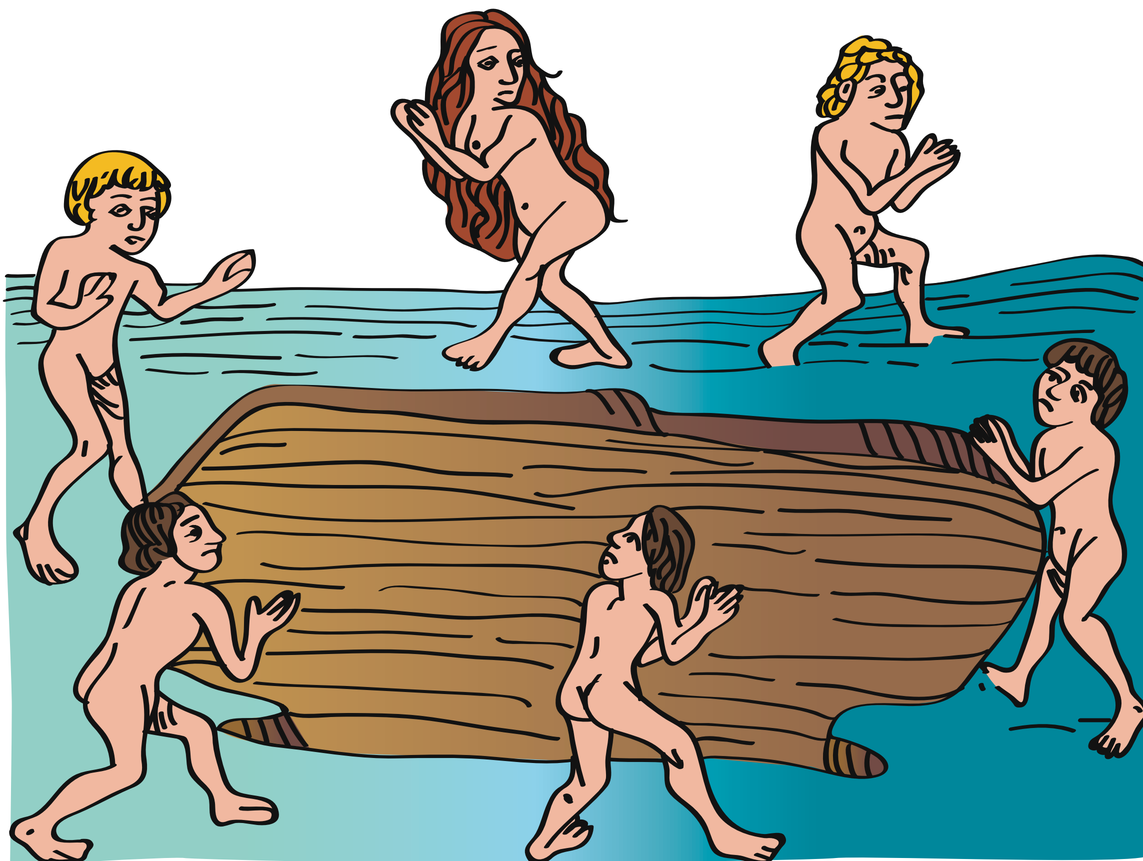
Zijn monniken altegader
baden tot God Onze Vader,
en daar ging het vreselijke monster
vlak naast hun schip onder,
zodat ze ‘t geborrel en gebruis
die hele dag, uur in uur uit,
van diep beneden moesten verduren.
Toen voeren ze verder, vele uren.

* In het handschrift-Van Hulthem (v. 339) wordt dit monster met een *meerminne* vergeleken, waarbij men overigens niet moet denken aan een verleidelijke sirene, maar eerder aan een soort zeetrol, een angstaanjagend wezen uit het Germaanse volksgeloof.

7 De dorstende zielen

Toen kwamen ze bij een eiland aan
en zag Sinte Brandaan
een straf, zeer wonderbaar:
in mensengedaante liepen daar
veel zielen langs de oceaan.
Ze moesten een bittere kou doorstaan
en tegelijk een grote hitte.
‘O wee! Maar wat is dit,’
sprak de goede Sint Brandaan,
‘dat aldus langs de zee moet gaan?’
Ze zeiden: ‘Wij zijn arme zielen
die tot honger en dorst vervielen
en aldus eeuwig moeten leven.
Hadden wij maar fris water gegeven
aan de armen, zo God ons zegt,
dan ging het ons nu niet zo slecht.
Wij waren schenkers, moet u weten.
Omdat we het drinken en het eten
dat we aan de armen moesten geven
van onze heren, bij ons leven,
onthouden hebben aan de armen,
kent God voor ons nu geen erbarmen.
De kou geeft ons ondraaglijk leed
en tevens hebben we ‘t gloeiend heet.
Van dorst moeten wij haast vergaan,
terwijl we vlak bij ‘t water staan.
Wij zeggen u, en het is waar:
wij kunnen in geen honderd jaar
een druppel daarvan smaken.
Laat toch uw goedheid maken
dat er hulp komt, lieve heer Brandaan,
roep God innig voor ons aan.’
Brandaan bad aan één stuk door
met een rein hart om gehoor,
dat Hij hun lafenis zou zenden.
Toen werd de zielen in hun ellende+
door God een dronk veroorloofd.
Ook mochten ze eventjes hun hoofd
natmaken met hun hand.
Toen knielden ze allen voor die sint,
voor de heilige Brandaan.
Huilend is hij weggegaan
en wat God hem liet beleven,
heeft hij in het boek geschreven.

8 Waarin het schip bijna vergaat

Toen beval Sinte Brandaan
dat het goede schip hiervandaan
de steven zou wenden.
De arme zielen in hun ellende,
die daar liepen langs de zee,
riepen 'ach!' en 'wee!',
want nu het schip verdween,
waren ze in hun nood weer alleen.
Ze voeren in rust en vree
over de onstuimige zee.
Maar toen kwamen er grote,
hevig brullende windstoten.
Een storm viel hen aan
en dreef hen daarvandaan
noordwaarts naar de Leverzee*.
Gods kleine leger was daarmee
bijna verzeild in grote nood:
ze waren op een haar na dood.
Daar trof Sinte Brandaan
veel gezonken schepen aan,
heen en weer ging menige mast
die daaruit naar boven stak:
het deed hem denken aan een woud.
Weer was zijn vroomheid zijn behoud.
Daar sprak een stem Sinte Brandaan
van Godswege aldus aan:
'Zet koers naar 't oosten met de baren,
hier kun je niet verder varen.
In zee liggen daar vele stenen,
die trekken de schepen naar beneden:
elk schip met ijzer dat daar kwam,
de steen trok het onweerstaanbaar aan,
zodat het er voortaan moest blijven.'

* Middeleeuwse geografen namen aan dat de Leverzee ergens in het Noorden moest liggen. De onderzeese magneetsteen, die het ijzer van schepen aantrok, werd soms (zoals hier) in de Leverzee gesitueerd.

9 Het klooster

Een wind begon hen voort te drijven
en nam ze naar het oosten mee,
naar een rots die opstak uit zee.
Toen zag Sinte Brandaan
een prachtig klooster staan.
Daar woonden monniken in
die God dienden met toewijding
en dat al sinds zo menig jaar.
Die nacht bleef zijn schip daar
onder die hoge wand van steen.
Sinte Brandaan, alleen,
klom boven op de hoge rots.
Daar vond hij die kinderen Gods
bezig met hun heilig streven.
Hij begreep niet hoe hun leven
op die rotskust werd volbracht:
dat kon alleen maar door Gods kracht.
Hun leven was helder en rein.
Monniken als er bij ons niet zijn!
Ze spraken hem dadelijk aan:
“Wees welkom, heer Brandaan!”
Die voorvechters van het vrome leven,
daarvan waren er maar zeven.
Dagelijks kregen ze hun spijs
uit het aardse paradijs:*
het werd hun elke middag
door een duif en een raaf gebracht.
Drieënhalf brood en een vis
kregen die vromen op hun dis,
de vis kwam zelfs gebraden.
Ze kwamen hem daar vragen,
de heilige Brandaan,
Gods eigen onderdaan,
om met hen mee te eten.
Hij wilde daar niet van weten,
maar hij zei, weldoordacht:
“Mijn Here God heeft zo’n macht,
God, die in de hemel is,
had mijn portie brood en vis
met het andere meegezonden,
als Hij ‘t me waardig had bevonden.
Steeds zal ik Zijn genade loven,
maar nu moet ik wel geloven:
Hij gunde niets daarvan
aan mij, armzalige man.
Die u van ‘t nodige voorzag
en ‘t vierde brood in tweeën brak,
dat u Zijn bode heeft gebracht,
zou ook aan mij hebben gedacht
en aan mijn voedsel, God de Vader.
Nu zult u altegader
in Zijn naam gaan eten
en u zult ook allen weten
dat ik kan vasten zonder spijt.
God voedt u toch altijd
op deze dorre rots.
Ook ik krijg mijn gaven Gods:
van vissen, fruit en broden
al wat ik heb van node,
‘t is in mijn schip geborgen.
Wilt u voor mijn ziel zorgen,
bidt dan tot God in ‘t hemelrijk
dat Hij mij toelaat in Zijn rijk.’
Zo bad Sinte Brandaan.
Toen kwam de hemelse bode eraan
en die bracht hem zijn spijs
uit Gods heerlijk paradijs.
De heren hadden gegeten
en het boek laat ons weten
dat Brandaan, de heilige man,
van die monniken afscheid nam.
En de heilige Brandaan
is toen weer aan boord gegaan.

* Men nam aan dat het aardse paradijs waaruit Adam en Eva waren verdreven nog ergens op aarde moest liggen. Het zou omgeven zijn door een hoge muur, of gelegen zijn op een hoge berg, waardoor het voor mensen niet toegankelijk was.

10 De Kluizenaar

Er kwam een zuidwestenwind
en die dreef hen gezwind
naar het noordoosten weer.+
De zee ging flink tekeer,
ze hadden er moeite mee.
Toen vonden ze in de zee
een rots, die was zo hoog
dat hij zich onttrok aan het oog.
En op die puntige klomp steen
daar zat een man, alleen,
die ruig was als een beer.
Lucht en zee zag hij. Niets meer.
Het was een kluizenaar.
Hoe hij daar kwam en vanwaar,
vroeg hem Sinte Brandaan.
Hij antwoord.de: “Neem van mij aan
dat ik bij het klooster hoor,
dat u bezocht hebt, kort hiervoor.
Ik heb gezeten heel alleen
op deze hoge steen
een jaar minder dan honderd jaar.
Tot nu toe heeft God me daar
elke dag Zijn spijs gegeven.
bij Zijn hulp moet ik leven.
zodat God wel zal weten
dat ik niets anders heb gegeten
sinds de dag dat ik hier kwam.
Zo lang is het ook dat ik niets vernam
van levende mensen, nimmermeer,
tot u bij mij kwam, heer.”
Toen vroeg Sinte Brandaan
hoe ‘t hem in zijn leven was vergaan
voor zijn lang verblijf aldaar.
Toen sprak de kluizenaar:
“Ik zeg het u heel eerlijk:
ik was een koning en schatrijk.
Eén land van mij was Pantifilia,*
een ander Capidocia.
Daar nam ik een mooie vrouw,
er kwam pijn van en berouw:
het was mijn zuster die ik heb bemind.
Daarom zit ik hier in weer en wind.
Dat ik twee zoons van haar kreeg,
bracht veel verdriet teweeg.
Zodra de oudste een schild mocht dragen,**
heb ik hem doodgeslagen
in vreselijke drift.
De ander stond bij een schip,
een bliksemschicht heeft hem doorboord.
Ook heb ik mijn vrouw vermoord.
Toen al die zonden op me lagen
kwam de angst voor Gods straf me plagen.
Haastig ging ik daarom scheep.
liet mijn rijk toen in de steek.
en ook mijn vrienden en verwanten,
en ging op reis naar verre landen,
want ik wou mijn grote zonden
in een biecht aan de paus verkonden.
Toen kwam er zware storm op zee,
die sleepte het schip mee,
naar ik u mag vertellen.
Toen verdronken al mijn metgezellen,
maar ik klom heel alleen
op deze hoge top van steen
en ging over mijn misdaden klagen
bij Hem, die mij had geschapen.
Hier wacht ik op Zijn genade
voor mijn grote misdaden.
Ik zeg u ook voorwaar:
Ik hoor hier helder en klaar
dagelijks het zingen
van de hemelingen.”
Toen zei Sinte Brandaan:
“Heer, hoe moet dit gaan:
als u de kou komt deren,
hoe kunt u zonder kleren
in de kou hier overleven?
Van mensen heb ik gelezen,
kluizenaars, die God eerden
en alles wel ontbeerden
en elk gerief vergaten
en alleen planten aten.
Maar die hadden nog hutten
die hen konden beschutten
of struikgewas of riet

* Pamfilië en Cappadocië in Klein-Azië behoorden tot het missiegebied van de apostelen.
** De leeftijd waarop een jongeman geacht werd wapens te kunnen dragen, lag rond de vijftien jaar.

dat hun een schuilplaats liet,
daar was 't wat minder koud."
"Als ik mijn ziel maar behoud,"
zei de ruige kluizenaar,
"dan maak ik mij niet naar
om de nood die mijn lichaam heeft,
zolang het hier op aarde leeft.
Als ik hier zit, gebeurt het wel
dat er een kou komt, al te fel,
dan kan ik naar dat rotsblok sluipen
en in een kleine holte kruipen,
tot het noodweer gaat bedaren.
Het is Gods wil, kan ik verklaren,
dat mijn lichaam en gebeente
op dit hoge gesteente
de oordeelsdag moeten verbeiden.
Moge God u nu geleiden,
ik praat met u niet langer meer.
Dat God, Onze Lieve Heer,
na wat men hier ontberen moet
ons in Zijn hemelrijk begroet!"

11 De Corrupte Bestuurders

Samen met Sint Brandaan gingen
weer zijn vrome schepelingen
verder met hun grote tocht.
Daar werden ze, al zo moe, bezocht
door stormen, met een kracht
ver boven hun macht.
Ze werden afgedreven
naar nieuwe eenzaamheden,
naar weer een vreselijke plek.
Want het boek toch zegt
dat hij een helleput zag.
Daarin riep men "o wee!" en "ach!",
't Was op een donkere berg.
Daar leden de zielen zo erg,
waar ze in het vuur dat loeide,
kookten en brandden en gloeiden.
De berg brandt immermeer,
daar lijden de zielen zeer,
daar hoorde hij niets dan geklaag
van "ach!" en "o wee!" en "achaach!",*
daar hoorde hij knarsetanden
en zag hij brokstukken branden
dat het in de wolken sloeg.
Sinte Brandaan, hij vroeg
aan de opzichter van de hel:
"Zeg mij, heerschap, en vertel,
wat is dat daar allemaal
voor een akelig kabaal?"
Een beul kwam hem toen leren:
"Hier zijn corrupte grote heren
en, u kunt me daarin vertrouwen,
ook onrechtvaardige vrouwen.
Oneerlijke meiers en schepenen
die komen hier nu afrekenen.
En nog iets waar je van op zult zien:
lasteraars zijn hier en bovendien
mensen die verraders waren.
Die moeten wij vergaren
in deze diepe afgrond
waar we zondaars met de mond
pijnigen aan hun tong
omdat daaraan ontsprong
een menigte boze dingen,
vandaar deze pijnigingen.
En dan Wie Uit boze gedachten
hun meester ertoe brachten
om tot hun eigen gering profijt
af te zien van liefdadigheid.
Daarom moeten ze hier
branden in dit hete vuur.
Ook zijn hier andere zielen
die tot zonde vervielen:
tot hoogmoed en inhaligheid,
tot allerlei boosaardigheid,
en die met lagen en listen
hun naaste en mede-christen
dikwijls hebben bedrogen.
Nooit zullen ze hier uit mogen,
daar ze hun zonde niet beleden
en nimmer boete deden.'
Toen riepen de zielen door elkaar:
'Brandaan, ons lot is gruwelijk zwaar,
nu duivels ons omringen
met helse martelingen.
Brandaan, ach, lieve man,
bid voor ons zoveel u kan!'
De duivel beval hem weg te gaan
en riep tot hen: 'Neem dit van me aan,
dat Brandaan, de heilige man,
u geen bijstand bieden kan.
Vergeefs is 't roepen dat u doet,
want nooit kwam het op in uw gemoed
Gods wil te doen tijdens uw leven.
Daarom wordt niets u meer vergeven.'
Een vieze stank vulde de lucht.
Ze zijn die atmosfeer ontvlucht
en aangekomen bij een eiland.
Ze waren nog niet uit de brand:
de duisternis was daar heel dicht
en nergens was een sprankje licht,
maar de zeebodem in dit vreemde rijk
bestond uit goud in plaats van slijk.
Ook lag daar menige edelsteen
overal om het schip heen:
stralende karbonkels van grote pracht
had daar in 't duister van de nacht
de Here God verborgen.
Daar lagen ze in grote zorgen

* In beschrijvingen van de hel is traditioneel sprake van het geween en tandengeknars van gestrafte zondaars (zie bijv. Matteus 8:12).

drie nachten en drie dagen
zodat ze niets meer zagen
van zon of maan of sterrelicht.
De duisternis was potdicht
en er was geen spoor van de dag,
waar het schip doodstil lag.
Toen besloot Sinte Brandaan
er met een sloep op uit te gaan.
Die werd uit het schip getrokken
en daarin zijn ze vertrokken
en voorzichtig aan
op zoek naar een haven gegaan.
Ze kwamen bij een eiland
waar Gods held en afgezant
met zijn schip niet had kunnen komen,
naar wij hebben vernomen.

12 De verleiding

Daar gingen ze aan land
en eenmaal op het strand
waren ze vrolijk en blij.
Met Sinte Brandaan gingen zij
allen langs een rivier
naar een kasteel, zo fier
als nog nooit een christen zag.
Graag maak ik daarvan gewag.
De slotmuur was geheel verguld
en al het houtwerk werd verhuld
door een dikke laag robijnen.
De donkerste zelfs kon schijnen
met een licht als van de zon.
Voor 't kasteel ontsprong een bron
en wat daarin was aan te wijzen,
was niet genoeg te prijzen.
Balsem, siropen zoet
waren daar in overvloed.
Olijfolie, honing zowaar,
vloeiden er naast elkaar:
in vier stromen vloeide het voort,
een wonder, ongehoord.
Er was een wondermooie bron
met eromheen een groot gazon
met rondom bomen, wonderschone,
om het schouwspel te bekronen.
Menige ceder zag men er staan
en menige plataan,
menige pijnboom en wijngaard

en bomen van velerlei aard.
Daar waren kruiden, zoveel,
als ik dat alles mededeel,
als ik alles beschrijven zou
wat er stond voor dat gebouw,
dan was ik over een jaar
met beschrijven nog niet klaar,
zoveel kostbare kruiden en bomen
als daar werden waargenomen
en zo menig wonderding.
Ach, welk een twijfel beving
de monniken in hun gemoed!
Het verblijf beviel zo goed
dat ze niet graag terug wilden keren.
Gemaakt van pauwenveren
leek daarboven het prachtige dak.
Daar was al het gemak
dat een keizer zou verlangen
om zijn feestgangers te ontvangen.
De monniken konden het niet weerstaan
om allemaal naar binnen te gaan
en de mooie zaal te bekijken.
Een monnik werd dief en ging strijken
met een paardeteugel en bit.
Maar weldra bekoopt hij dit:
dat lijdt geen enkele twijfel!
Dicht bij hem stond een duivel
die 't hem inblies met lage list.
Ik denk dat de monnik niet wist
waarom hem de duivel dit bood.
Haast bekocht hij 't met de dood.
Hij ried hem de daad te begaan
daar de teugel hem goed zou staan
als hij er thuis mee uit zou rijden.
Wat zou de monnik nog lijden!
De duivel beroerde de teugel uitdagend,
daarmee de monnik zozeer behagend,
die de teugel zo helder zag blinken!
Vandaar dat hij erge martelingen
in de hel zou moeten ervaren,
alwaar de duivelse schare
hem pijnigde, toen hij daar kwam,
omdat hij het hoofdstel nam
in die mooie zaal, eigenhandig, en hij
het verstopt had onder zijn pij.

13 Het aards paradijs

Toen ze alles in ogenschouw hadden genomen,
zijn ze uit dat kasteel gekomen
en gingen weg, altezamen.
Toen ze wat verder kwamen,
toen zag Sinte Brandaan
een bijzonder mooie burcht staan,
mooier nog dan het kasteel met die zaal
waar de monnik de teugel stal.
Ze zagen terzelfder tijd
hoe het landschap wijd en zijd
straalde in heldere pracht.
Daar werd het nooit nacht.
Sneeuw en rijp konden daar niet zijn,
daar deed hun de wind geen pijn.
Het was daar van regen niet nat.
Een krachtige oude man zat
voor de poort terzij.
Bijzonder mooi was hij:
hij had mooi lang haar
en een volle grijze baard.
Door de poort heen gingen
steeds weer jongelingen,
't was er druk genoeg,
aldus vertelt het boek,
dat ons ook duidelijk weten laat
dat het hier om engelen gaat.
In de poort stond een jongeling,
die maakte een wijde kring
met een zwaard vol vurig licht.
Het was die engel wellicht
die als naam heeft Cherubin.*
Hij liet daar niemand in,
't zij verborgen of openbaar,
dan de engelenschaar.
Daar kwam toen Sint Michiel+**
- hij geleide onze ziel -
met de andere jongelingen.
Waar de monniken gingen,
greep hij een monnik bij de pij,
arm en hoofd omknelde hij,
en de burchtpoort trok hij hem door.
Niemand kon er toen meer door,
daarvoor zorgde Cherubin.
'We steken ons hier niet verder in,'
zo sprak Sinte Brandaan
zijn gezellen aan,
'want tot nu toe hadden we hier
meer narigheid dan plezier.
God doet ons op wondere wijze
met minder mensen reizen,
we moeten onze monnik hier laten,
of ons dat nu mag schaden of baten.
Deze muren zijn zo hoog,
hun hoogte onttrekt zich aan het oog,
en hun lengte overzien we niet.
Meer verliezen wil ik hier niet,'
sprak de heilige Brandaan,
'laten wij naar het schip toe gaan.'
Uit het boek worden we wijs:
dit was het aardse paradijs.

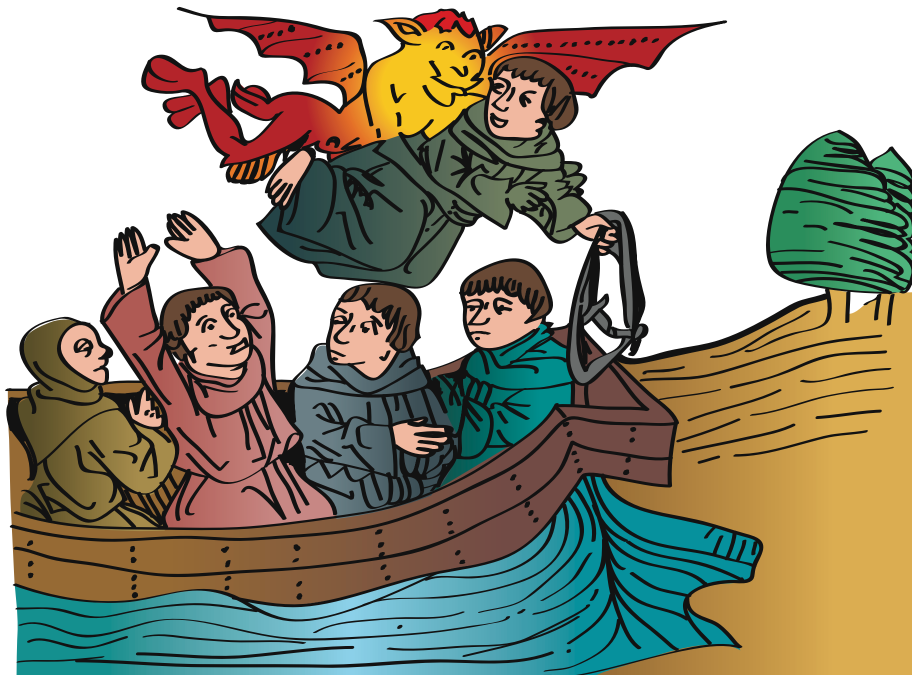

* *Cherubim* nemen in de hiërarchie der engelen de tweede plaats in, na de *seraphim*.

** Uit de bijbel is de aartsengel Michael vooral bekend als degene die de duivel zal verslaan, maar in de traditie krijgt deze engel veel meer functies, onder andere die van begeleider van de zielen der gestorvenen.

14 De duivels halen de dief

Toen ze aan boord weer kwamen
en meteen afscheid namen
van die zeekust die geen licht ontving,
merkte een monnik plotseling
dat de bodem van puur goud was.
Wat waren ze in hun sas!
Ze zijn overboord gedoken
en beladen met schatten teruggekomen.
Daarmee brachten ze in hun land
nadien heel veel goeds tot stand
voor menig klooster en hospitaal.
Meteen hoorden ze een kabaal,
de stormwind ging leven maken
en de donder begon te kraken,
er kwam vuur van alle kanten,
dat de helden en Godsgezanten
de hemel al haast zagen vallen.
Toen kwamen de duivels met hun allen
en ze eisten met goed recht
Brandaans diefachtige knecht.
Omdat hij de teugel stal
sleurden ze hem naar de hel.
Daar zou hij met veel andere dieven
van de pijn haast zijn verstand verliezen.
Toen de duivel hem had gevonden,
werd hij met de teugel vastgebonden
en leerde hoe diefstal wordt berecht:
geen hond behandelt men zó slecht.
De duivel liet zijn botten krakken
over stenen, over takken
tot voor de tronie van zijn heer.
Daar was veel gejeremieer
van de verdoemden die daar dolen.
Wie sedertdien hebben gestolen,
hoeven werkelijk niet te hopen
dat het met hen wel los zal lopen:
wie aan 't oude leven hangt
en geen penitentie ontvangt,
kwellingen zal hij verduren
met de duivels in de helse vuren.
Brandaan had er hartzeer van
dat door de zonde van de man
hij deze monnik verloren heeft,
zodat zijn stem van tranen beeft:
'Was ik zelf niet vol bedrog,
dan had Onze Heer me toch
bij alles wat ik moest beleven
niet ook nog deze ramp gegeven.
Mijn reis, daar komt geen einde aan,
als God dit alles toe blijft staan.
Van hier vertrek ik nu nooit meer
tenzij Onze Lieve Heer
mij mijn monnik terug zal geven.
Nederig zal ik blijven smeken
om 't erbarmen van de Heer
tot de duivel eindelijk weer
mij mijn monnik terug zal zenden
uit de vreselijke ellende.'

15 De teruggave van de monnik

Ze weenden menige traan
en riepen de Here aan,
ze smeekten innig en baden
ter wille van Maria om genade.
Er verscheen op dat uur
een troon met twee horens van vuur,
verlicht van binnen uit.
Daaruit weerklonk een stemgeluid:
‘Wat verwijt je me, Brandaan?
Ik heb dit niet gedaan:
de duivel voerde hem naar zijn holen
omdat hij heeft gestolen.
Waarom ben je kwaad op mij?
Dat ik onschuldig ben, weet jij,
zoals je weet dat Adam
om een appel die hij nam
in de hel was, voorwaar,
wel vijfduizend jaar.
Zo is het jouw monnik vergaan,
dat hij voor diefstal terecht moest staan
en aan de hel werd uitgeleverd.’
‘Beneem, o Heer, hem niet zijn leven,’
sprak daarop Sinte Brandaan,
‘heeft mijn monnik iets misdaan,
ik zou maken dat hij ging
en voor U verscheen in elk geding.’
Ze Wierpen zich neer met gestrekte armen*
en smeekten in tranen om erbarmen
bij God, die ons heeft gemaakt.
Diep in het hart geraakt.
gingen ze zo lang door
met smeken om gehoor
tot de almachtige God
de duivel bevolen had
Brandaan zijn zin te geven
door de monnik terug te slepen
naar het schip daar in de zee.
De duivels treuzelden er niet mee:
een duivel ging met hem galopperen
om hem zijn streken af te leren:
dat hij op zo’n paard zat
kwam doordat hij God vergat,
toen hij uit onbedachtzaamheid
tot zijn diefstal werd verleid.

* Een gebedshouding waarbij men voorover ligt, met gespreide armen.

De meester van de hete hel,
zijn wrok was uitermate fel:
vloog hij immers niet voor gek
met die monnik op zijn nek?
Toen kwam hij met hem aan boord
en sprak luid en zeer verstoord:
‘Weet je niet,’ sprak hij, ‘Brandaan,
dat je me kwaad hebt gedaan?
Want jij hebt me afgenomen
wat ons rechtens toe moet komen,
je doet ons onrecht, dat is waar.’
De monnik woog hem heel erg zwaar
en de tocht duurde zo lang
met dat litanieëngezang
van die kwezel op zijn nek,
over stenen, door de drek,
tot hij ‘t schip tenslotte zag.
Hij bracht hem daar, en met een lach
smeet hij hem hardhandig neer
op de plecht, en dat deed zeer.
Door alles wat er was gebeurd,
was de monnik zo verkleurd
dat ze hem nauwelijks herkenden:
pek hadden de helse benden
gewreven op zijn lijf en baard.
Zijn huid was op de hellevaart
vuil geworden en samengetrokken.
De blutsen van de knotsen en stokken
bezorgden hem onnoemelijk leed.
De duivel vluchtte met een kreet
bij deze goede lieden vandaan.
En de goede Sint Brandaan
weende van vreugde, en hij sprak
tot wie de teugel bij zich stak:
‘Had je die teugel gemeden
en gewoon met een halster gereden,
dan waren je baard en ook je kruin
en je hals nu niet zo bruin
en zwart van pek, en niet verzengd.
Nu heb je mijn reis verlengd
met heel wat dagen en heel wat leed.’
‘Was dat ding maar nooit gesmeed,’
zei de verzengde kapelaan.
Toen schaterde Sinte Brandaan.

16 De sirene & de aanval van de duivels

Toen aldus Sinte Brandaan
al met al zijns kapelaan
weer bevrijd had uit de hel,
bleef hij, naar ik hier vertel,
vele dagen onder zeil,
verder varend, mijl na mijl.
Toen hoorde Sinte Brandaan
niet ver daarvandaan
een dier, dat heet Sirene,*
dat slapen doet diegene
die 't ziet of zingen hoort.
Als hij met blij gezang bekoort,
krijgt men te kampen met zwaar weer.
Sinte Brandaan viel haastig neer
en op zijn knieën bad hij God
om een wending van het lot
die hem zou sparen voor dit dier.
Vast in slaap lag reeds de stuur,
terwijl zich allen zo vergaten
dat ze niet wisten waar ze zaten.
Er was geen monnik of hij sliep.
Het schip zonder stuurman liep
een brandende berg tegemoet.**
Een kerel, lang en beroet,
kwam de hoge bergwand uit.
Uit zijn grote strot kwam geluid,
hij riep uit alle macht
en wekte ze zeer onzacht.
Ze moesten zijn kant opvaren,
dan zou hij wel verklaren
aan de dappere meester-stuur
waar ze heen moesten op dit uur.
Toen liet Sinte Brandaan
het schip naar de berg toe gaan
om van die man te vernemen
welke koers ze moesten nemen,
maar het duivelse verhaal
was list en leugentaal.
Toen zei die duivelse bode:
'Vermocht ik het, bij Gode,
je schip, o heer Brandaan,
zou een kwade reis aangaan.
Al gauw zou je weten, en goed,
welk onrecht je ons doet.
Ja, je mindere ben ik, man,
omdat God je niets weigeren kan:

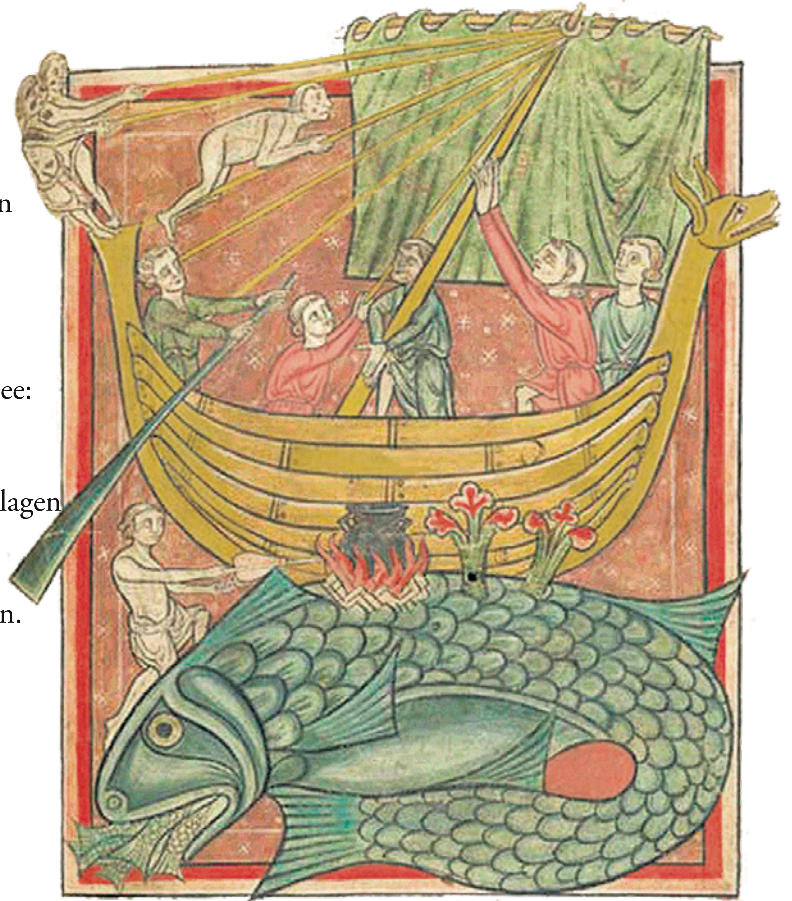
* Sirenen zijn demonische wezens, een soort zingende zeemeerminnen, die zich meestal ophouden op een rotsachtig eiland, en die door hun liefelijk gezang voorbijvarenden in slaap brengen, zodat deze schipbreuk lijden.

** Bedoeld wordt waarschijnlijk een vulkaan.

wat je wilt en om welke reden
- zo machtig zijn je gebeden -
dat mag je steeds genieten.
Het zou je toch moeten verdrieten.
Was mijn leed je maar niet zo lief.
Je ontnam me de teugeldief,
die nu achter je zit. Ja, daar:
hij zweet van angst, echt waar,
en van al wat hij heeft doorstaan.'
Toen zei Sinte Brandaan:
'Ik weet voor hem wel een boete:
hij zou zich eens wassen moeten,
niets zou toch beter zijn.
Het water is hier heel rein,
als hij eens ging baden in zee?'
De monnik, vol schaamte, hij zat ermee:
diep en diep in de zorgen
had de man zich verborgen
onder een scheepsbank.
De tijd viel hem erg lang.
De duivel schaterde omdat
de monnik het zo te pakken had.
Toen hij de spot met.hem had gedreven,
verzocht hij hem terug te geven,
want het was zijn kapelaan.
Hij zou hem eens flink wassen gaan,
want hij verdroeg z'n stank niet meer.
Toen zei de milde heer,
de goede Sint Brandaan:
'Nooit krijg jij de kapelaan.
Al je praatjes, die zijn voos
en schandelijk en nutteloos.
Ik ben je woorden meer dan zat.'
Hij beval de stuurman dat
hij naar volle zee terug zou varen.
Toen kwamen de duivelse scharen
uit de berg om hun kwaad te doen.
Ze achtervolgden de monniken toen
boven het water, met in hun handen
dingen die gloeiden en brandden
en grote gloeiende schichten,
alsof ze wilden vechten.
Onophoudelijk werd gemikt
op de vluchtenden in het schip,
in vreselijke woede.
Maar Onze Heer, de Goede,
beschermde hen daartegen.
Ik denk dat van boven de regen
nog nooit zo dicht is gevallen
als daar de vurige ballen
en fakkels en pijlen vlogen.
Diep over de riemen gebogen
vluchtten ze, in zware .ellende,
achtervolgd door die helse bende.
Ze zeilden uit alle macht,
nog steeds in het nauw gebracht
door de duivelse scharen.
Toen merkten ze tijdens het varen
dat God te hulp was gekomen:
ze waren 't gevaar ontkomen.
Brandaan voer voort, voorwaar,
en God toonde hem daar
vele engelenscharen
die al gauw recht boven hen waren.
Die voerden zielen mee,
hoog boven schip en zee,
terwijl allen Gods lof daar zongen
dat de luchten ervan weerklonken.
God deed dit uit liefde voor Brandaan:
Hij gaf hem daar te verstaan
waarom de geesten op deze wijze
naar een zalige plaats mochten reizen.
Toen zag Sinte Brandaan
een zeer mooie tempel staan
met tien koren, sterk en stralend
en door niemand neer te halen,
alleen God had daartoe de macht.
Zoveel sierlijkheid en pracht,
daar is geen vertellen aan.
Toen beschreef Sinte Brandaan,
nu hij met zijn schip daar lag,
al het wondere dat hij zag.
Toen Brandaan, Gods eigen held,
alles nauwkeurig op schrift had gesteld,
van de twee schone paradijzen,
toen meende de goede wijze,
de trouwe dienaar Gods,
dat hij nu zou zijn verlost
van de zee met zijn gevaren
en dat hij naar huis kon varen.

17 De aanval van de vissen

Toen bad hij, zo vroom en goed,
met een ernstig gemoed
Onze Heer en Euwige Troost
die hem redde uit menige nood,
dat Hij 't niet langer meer liet duren
en hem naar huis zou sturen.
Maar een storm, die vreselijk was,
stak op en joeg hen alras
ver weg over de zee.
Dit bracht groot gevaar met zich mee:
wat brulde de zee in die orkaan,
en wat een golven kwamen eraan
door die storm met zijn vreselijke vlagen.
En de monniken zagen
zoveel vissen in 't water krioelen,
dat ze zich doodsbang gingen voelen.
Daar waren vissen in de zee
als wilde stieren, als kuddes vee,
zagen ze die onder water gaan.
Toen zei Sinte Brandaan:
'Dit moet de Leverzee wel wezen,
waar ik veel over heb gelezen.
We zijn, naar ik haast, zeker weet,
nu bij de plek die aldus heet.
Maar waar ik me over verwonder,
is de bodem hieronder,
dat die zoveel voedsel geeft
dat alles er genoeg aan heeft.
Maar zo machtig is Onze Heer
dat Hij alles alle dagen weer
voedsel kan geven om te bestaan.'
Hij verzocht een kapelaan
perkament voor hem te zoeken,
want hij wilde alles boeken,
zonder ook maar iets te vergeten.
De stuurman liet hij weten
dat omwille van Gods genade
het schip daar niet weg mocht varen
totdat de waarheid was beschreven
van de vissen die daar verbleven.
De monniken vreesden voorwaar
dat die vele vissen daar
het schip vernielen gingen.
Brandaan troostte zijn schepelingen
en hij zei: 'Lieve broeders mijn,
in God moet uw vertrouwen zijn.
Omwille van Hem zijn we uitgevaren,
Hij zal ons wel bewaren,
alles gaat naar Zijn gebod,
en Hij is de almachtige God.
En ook Maria, de goede,
moge ons hier behoeden
tegen al wat kwaad wil, wat het zij:
dit vergunne ons Filius Dei!
Heel de hemelse armee
helpe ons uit deze zee!
Zeg nu 'Amen!' altegader
en bid tot de hemelse Vader.'

18 De drijvende monnik

Plotseling kwam er een zachte bries+
en ze zagen een monnik in het verschiet,
die over zee kwam aangedreven.
Hij had blijkbaar een hard leven:
op een aardkluit moest hij drijven
en waar kon die man toch blijven
als op zee een storm zou woeden,
tenzij God hem zou behoeden?
Hij vluchtte bij ‘t schip vandaan,
maar Sint Brandaan sprak hem aan
om uit Gods naam iets te zeggen,
waarop de kluit stil ging liggen
alsof die het had verstaan.
Toen was het Sinte Brandaan
die de man aldus toesprak:
‘Lijdt u om. God dit ongemak
op deze wilde zee?
Of maakt u dit alles mee
om een misdaad, door u begaan?
Dan kan het u beter vergaan:
ik heb de abtswijding ontvangen,
ik kreeg de stola omgehangen.
Het was God die mij dit gaf,
dat mijn bijstand ‘s mensen straf
en zijn leed bekorten mag,
altijd weer, jaar en dag.
Als u zoiets hebt gedaan,
neem ik u in genade aan.’
Toen zei de kluizenaar:
‘Ach, met mij had je toch maar
een schrale troost voor de kapelaan
die je verloren hebt, Brandaan,
bij het mooie paradijs.
God heeft mij al mijn spijs
en wat ik nodig heb, sinds maar
een jaar minder dan honderd jaar
op deze zee gegeven.
Bij Zijn genade moet ik leven
en mij gedragen naar Zijn leer.
Broeders als ik zijn er nog meer:
God Onze Vader is zo goed
dat Zijn genade ons voedt
met het hemelse brood.
Hij hielp ons in onze nood
toen uw monnik wederkwam
die de duivel u ontnam
omdat hij in die rijke hal
die teugel zo behendig stal.
In ‘t hoge klooster dat u zag,
wachten mijn broeders op de oordeelsdag.

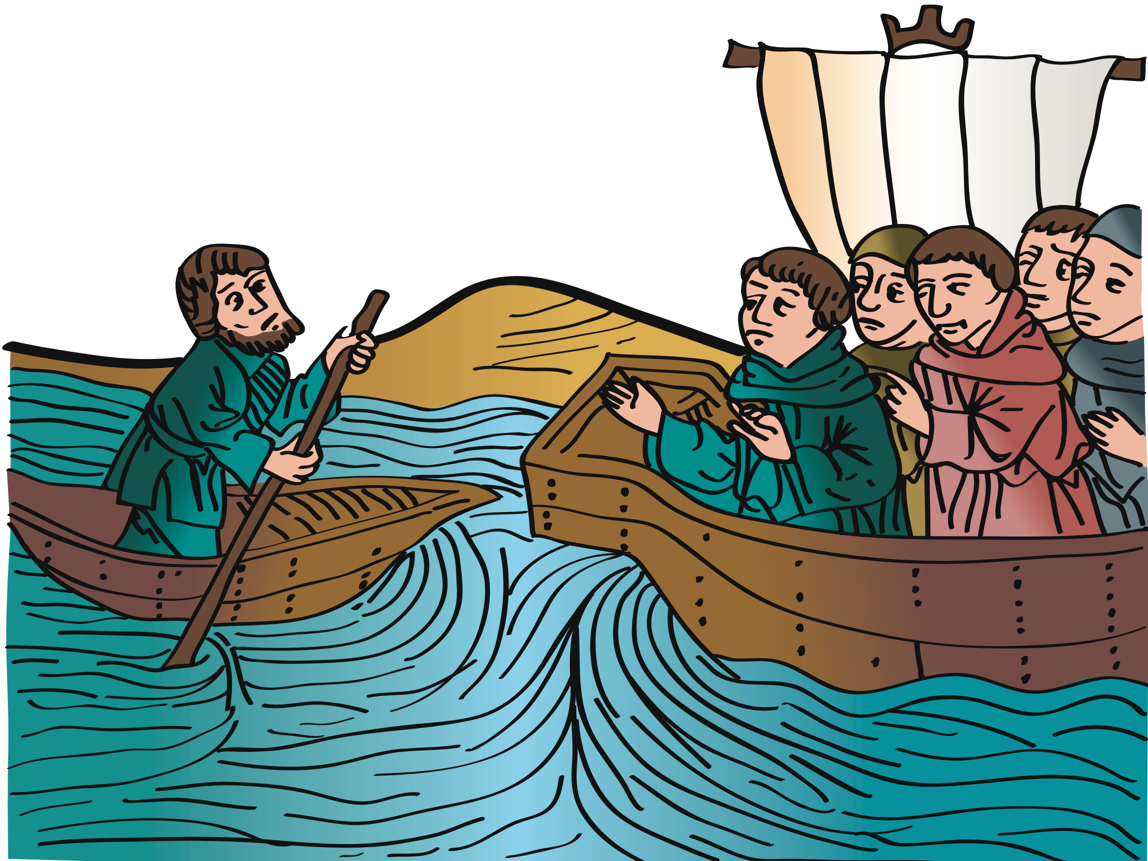

De ruigbehaarde koning, zeer alleen,
u zag hem zitten op zijn steen,
heeft u geholpen met zijn bede:
aan zijn voorspraak dankt u mede
de terugkeer van uw kapelaan.'
Toen zei Sinte Brandaan:
'Ach, om Gods eer,
vertel mij nog wat meer
van uw broeders, hoe ze leven,
wat hen daarheen heeft gedreven.
Hun levenswijze is zo vroom
dat Gods rijk hun toe zal komen.'
Toen sprak die heer tot hem,
deemoedig en met zachte stem:
'Er was een stad, 't was Vaserijn,
dat is waar wij geboren zijn.
In een land lag deze stad
waar men aan God geen boodschap had,
en leefde in zo grote zonden
dat alles tenslotte is verzonken,
heel dat land zo rijk en groot.
Geen booswicht daar ontkwam de dood,
zo wilde de beschikking Gods,
behalve wie God op die rots
een onderkomen heeft gegeven:
onze broeders, die daar leven.
En daar voedt ze Gods almacht,
die mij hierheen heeft gebracht:
de kracht van Onze Lieve Heer.
Van onze broeders zijn er meer
die net als ik op zee verblijven
en op een aardkluit moeten drijven
boven de diepe, donkere gronden.
Het kwam alles door mijn zonden,
dat wij zo werden gescheiden
en ik eenzaam voort moet reizen.
Toen dat hele land verdronk
en menige stad verzonk
gelijk Sodom en Gomorre,*
die grote sterke borchten -
scheurde de aardkorst vaneen
en al het groene land verdween,
alle leven ging eruit.
Ik hou me vast aan deze kluit
tot aan mijn uiterste einde.
Moge God dan, met ons zijnde,
ons met het hemelrijk vereren.
U moet noordwaarts keren
en zult bij een groot wonder komen.'
Een felle storm is opgestoken:
zonder vaarwel moesten ze scheiden
en elk moest gaan waar God hem leidde.

* Sodom en Gomorra waren twee zondige steden die door God met de ondergang gestraft werden (beschreven in Genesis 19).

19 Judas

Het schip legde in korte wijl
een afstand af van menige mijl.
Het kwam door een orkaan:
een felle storm die tekeer bleef gaan
en het schip met razende gang
voortjoeg, menige dagreis lang.
Daar bezuurde hij het zeer
dat hij het boek die keer
liet verbranden in het vuur.
Dat bekocht hij wel duur,
toen het schip in snelle gang
meer dan duizend mijl lang
stuurloos over de golven vloog.
Zonder de genade van omhoog
had hij het niet kunnen overleven.
Zo voer hij voort, naar wij lezen.
Toen zag Sinte Brandaan+
in de verte een naakte man.
Totaal behaard zat die alleen
op een gloeiend hete steen.
Grote kwelling moest hij lijden:
vrieskou kwam aan de ene zijde
door zijn vlees en botten heen,
aan de andere kant liet de steen
hem de vuurgloed pijnlijk merken,
en zo kreeg hij loon naar werken.
Vlak voor hem wapperde een doek
die nog heel wat voor hem kon doen.
Die sloeg de hitte daarvandaan
die hij altijd moest doorstaan,
net als de kou aan de andere zijde,
in zijn menigvuldig lijden.
‘t Was ‘s zondags dat hij dit verdroeg,
hij was daarmee nog blij genoeg,
‘t was hem of hij vrijaf had,
of dat hij aan een feestmaal zat.
Maar heel vroeg elke maandagmorgen
raakte hij diep in de zorgen,
want de duivel en zijn gezellen
voerden hem dan weer ter helle.
Toen de monniken zo dicht bij hem kwamen
dat ze zijn straf goed zagen,
kregen ze erg met hem te doen.

Brandaan vroeg de arme man toen,
van wie hij kwam en van waar.
Toen sprak de zondaar:
‘Ik ben de arme Judas.*
Dat ik zo trouweloos was
dat ik uit eigen wil verkocht
wie mij schiep en het leven schonk,
dat heeft mijn bestaan verwoest.
Toen het mij berouwen moest,
toen kwam de lepe duivel
en in mij zaaide hij twijfel,
ried me aan me te verhangen
in plaats van boete te ontvangen.
Aldus heb ik voor de dood gekozen
en moet deze kwellingen nu gedogen.
Had ik genade begeerd, vol berouw,
God is immers zo getrouw,
dan was het me goed vergaan:
God had met mij gedaan.
als met de jood, die Hij ontving,
die Hem, toen Hij aan ‘t kruishout hing,
in Zijn hart stak met een speer.
Nog meer genade schonk de Heer:
ook de rover werd verschoond,
want die had berouw getoond
toen hij aan het kruishout hing
en de bittere dood ontving.
Zo was het ook mij terstond gebeurd
als ik mijn zonde had betreurd.
Voor mij zal er nooit uitkomst dagen.
Nu kan ik alles nog wel verdragen,
tot overmorgen bij dageraad
het martelen weer beginnen gaat.
Al het goeds dat men mij gaf,
pakt men mij dan weer af.
Want, heer, ‘t is om de zondag
dat ik deze verlichting genieten mag.
Was het zo op alle dagen,
dan zou ik me niet beklagen.
‘k Heb het wel niet bijzonder goed,
maar wat veel meer pijn doet,
dat is de grondeloze hel:
het voortdurende gekwel
en het branden, eeuwig door,
het krijsen van het duivelenkoor,
dat maakt mijn ellende groot.
Ach, o heer, was ik maar dood,
of als ik nog maar dood kon gaan,
dan zou ik niet ten onder gaan
in zoveel smart en spijt,
in deze eeuwigheid
van bitter lijden en berouw.
Daarom zijn deze kou
zowel als deze hitte
terwijl ik hier moet zitten
zo vreselijk nog niet.
In de hel komt het daglicht niet,
daar moet het altijd donker zijn,
daar is eeuwig, eeuwig pijn.
Op een boos uur zijn zij geboren
die bij de verdoemden horen.
Zo’n hitte moet ik daar gedogen,
eer je knipperde met je ogen
was daarin een berg van staal
weggesmolten. Helemaal.
Mocht ik hier blijven, nog enige tijd,
dan voelde ik me al bevrijd.
Meer pijn doen mij de zorgen
voor de dag van overmorgen,
dan wat ik hier moet ondergaan.’
Toen sprak Sinte Brandaan:
‘Als iemand voor u bad,
denkt u dat God genade had?’
‘Nee,’ zei Judas, de arme,
‘want ik had met God geen erbarmen.
Kans op hulp, die is er niet.
Maar het doekje dat u vóór mij ziet,
dat daar wappert in de wind,
daar ben ik zo blij mee als een kind,
want het helpt me zeer.
Toch ontstal ik ‘t Onze Heer,
toen ik Zijn volgeling nog was.
Nu komt het me goed van pas
bij dit vuur, zo gloeiend heet.
Omdat de diefstal me al gauw speet,
gaf ik toen het doekje maar
aan een arme Godsdienaar,
die sindsdien om deze reden
steeds maar voor me heeft gebeden.
Het doekje helpt me op dit uur

* Judas was de apostel van Jezus die hem uiteindelijk verraadde.

tegen dit verzengende vuur.
Al komt er niet zoveel goeds uit voort
als wanneer het mij had toebehoord,
toch helpt het mij, o heer,
zonder twijfel heel wat meer
tegen deze hete. brand,
omdat ik het gaf met eigen hand,
dan wat de mensen die nu leven
aan offers voor me zouden geven,
al was het al het aardse bezit.
Dit is zo waar als ik hier zit.
Zozeer helpt het goed
dat de mens zelf nog doet,
en wat hij uit zichzelve geeft,
zolang hij leeft.
Wat men daarna doet in zijn naam,
daar heeft hij vaak maar weinig aan.
Wat men na iemands leven doet,
daarmee lukt het vaak niet goed
om hen te helpen, die niet geven,
om Gods wil, als ze nog leven.'
Judas sprak daarna niet meer,
maar jammerde en weende zeer.
De maandag kwam. Bij de dageraad
wist hij zich in zijn smart geen raad,
ja, zijn ellende was zo groot,
dat het bloed hem uit de ogen schoot.
Grote kwelling wachtte hem,
huilend zei hij, met doffe stem:
'Wee mij, onzalige, die 't berouwt
dat hij ooit het levenslicht heeft
aanschouwd...
De toekomst die mij is bereid,
die scheldt niemand me meer kwijt,
want ik heb het ernaar gemaakt.'
Toen liet Sinte Brandaan
zijn relieken ophalen
en op het dek uitstallen
dat als de duivels kwamen
en de relieken daar zagen,
dit hen wel af zou schrikken.
Hij zag aan Judas' blikken
en angstige gebaren
dat ze in aantocht waren.
Het duivelsleger, met groot gerucht,
maakte dat de zee en de lucht
hevig in brand leken te staan.
'Daarheen zou ik zijn gegaan,'
zei de verzengde teugeldief,
die het van angst zowat bestierf.
Ze vlogen vlak over het dek
en daar spoten uit hun bek
pek en vlammen, zo onguur,
en een zwavelachtig vuur,
dat kookte en vonken braakte.
Waar het de zee maar raakte,
brandde het water als stro.
Judas wilden ze zo
meevoeren ter helle
om hem daar te kwellen.
Brandaan gebood de duivelse schare
Judas nog een tijdje te sparen,
hem nog even niets te doen.
De Here God bad hij toen
dat Judas nog één nacht lang
verschoond bleef van de droeve gang
naar de hel met al zijn zeer,
dat bad hij Onze Heer.
Wenend hield hij zo lang aan
dat God het hem heeft toegestaan.
De duivels schreeuwden overluid,
ze bliezen en hinnikten het uit
omdat ze hun prooi kwijt waren.
In geweldig grote scharen.
keerden ze terug naar de hel.
Maar ze dreigden nog wel
dat ze hem erger kwellen zouden
dan als ze hem hadden mogen behouden.
En Brandaan, op volle zee,
had het daar heel moeilijk mee.
Ze kwamen de volgende morgen vroeg
terug met duivels genoeg
om Judas overstuur te maken.
Allen hadden ze haken,
gloeiend, en met punten die sneden,
waar ze hem veel pijn mee deden
toen ze die in hem sloegen
terwijl ze hem. wegdroegen,
tot zijn schande, met steen en al,
en zijn botten kneusden, overal.

Toen ze hem hadden opgenomen
en een eindweegs waren gekomen,
namen ze vol leedvermaak
met hun gekrijs op Brandaan wraak:
‘We zullen hem veel erger kwellen
dan eerst, dat kan ik je wèl vertellen!’
Toen zei Sinte Brandaan:
‘Het zal anders gaan.
Niet meer te lijden krijgt hij
vanwege die ene nacht bij mij.
Hoe jullie op mij ook schelden,
hij zal het niet ontgelden.
Ik heb aan u geen boodschap meer,
bij God Onze Schepper en Heer.’
En met woorden van veel gezag
gebood hij toen dat slag
van godvergeten rebellen
Judas niet méér te kwellen
dan ze tevoren hadden gedaan.
En toen zijn ze weggegaan,
met Judas vertrok de bende
en hij jammerde in zijn ellende.
Toen beval de goede Brandaan
de arme ziel achterna te gaan
zo ver ze konden over zee,
maar de duivels voerden hem mee
en gingen er razendsnel vandoor.
Een rook uit zee, gruwelijk en goor,
kolkte daar toen op Brandaan af:
zo vreselijk was Judas’ straf.

20 De brandende vogels

Toen voer de goede Sint Brandaan
met Gods zegen daarvandaan
langs het rookgordijn,
naar waar een rots bleek te zijn.
Ze zagen wat brandende vogels leken
uit de berg zich een uitweg breken,
in veel talen klonk hun geluid,
maar ze brachten niets anders uit
dan 'o wee' en 'ach' en 'wee'.
Een grondeloze zee
sloeg daar tegen de westkust aan,
zodat men die daarvandaan
vele mijlen ver kon horen.
Met dat geluid nog in hun oren
zagen ze hoe van een berg uitschoot
een vlam, zo gruwelijk groot
dat er vonken uitvlogen
ter grootte van een oven
en kolen als masten zo groot.
Daar was gemartel en bittere nood.
Uit die berg kwam een water stromen
zoals niemand ooit heeft waargenomen:
pikzwart en draaiend als een wiel.
Van de andere kant nu, viel
een water daaruit, en een wind daarbij
die zo koud waren allebei,
dat niets ooit kouder was op aard.
Daar hadden ze een moeilijke vaart:
aan de ene kant zo heet en benauwd,
aan de andere kant was het zo koud
dat ze zagen hoe het vaak gebeurde
dat de schors van de bomen scheurde.
Toen gelastte Sinte Brandaan
allen aan de riemen te gaan,
monnik zo goed als schepeling:
geen die er niet aan 't roeien ging.
Treuzelen wilde niemand nog.
En van dat oord, waarheen ze toch
binnen één dag gekomen waren,
duurde de terugtocht twee volle jaren.

21 Een wonderland

Toen ze tenslotte, doodvermoeid,
steeds verder weg waren geroeid
van de kwellingen van de hel,
toen bereikten ze al snel
de schitterendste landouwen
die mensen kunnen aanschouwen.
Zoiets zag iemand zelden:
daar groeiden op de velden
zowel koren als vruchten, en wijn
en alle gewassen die er maar zijn,
het land bewerken hoefde daar niet,
waar niets te wensen overliet.
Vis was er genoeg,
die zich door het water sloeg,
en vlees, tam en wild,
en alles wat je maar wilt.
Deze streek was in elk seizoen
altijd even groen.
Zij heet Multum Bona Terre
en ligt enorm veel verder
dan enig land, ooit door mensen gevonden.
Had God hen daar niet heen gezonden
en het schip daarheen gedreven,
'‘t was ons onbekend gebleven.
Toen de reizigers met Brandaan
daar aan land waren gegaan,
toen verging groot en klein
alle moeheid, alle pijn
door al wat zij van alle kant
aan zoetheid smaakten in dat land.
Toen Brandaan en zijn schepelingen
dit wonderschone land ingingen,
zagen ze een berg, zo hoog,
dat hem nooit een menselijk oog
tot het eind toe kon bekijken.
En daar moest het hun wel lijken
dat de wolken daarop zweefden,
en geen schepsel dat ooit leefde,
kwam zonder vleugels bij de top.
Behoedzaam, een heel steil pad op,
was het dat ze hun tocht aanvingen
en naar boven gingen.
Op de berg was het wonderschoon,
hij heette Mons Syone,*
en daartegen sloeg de vloed.
Op de berg leek alles goed.
Toen ze de berg op zijn gegaan,
zagen ze op de helling staan
een burcht, zo mooi en rijk,
nooit zag men zijns gelijk.
Daar zagen ze vreselijke draken
met opengesperde kaken.
Die braakten uur na uur
uit hun muilen rook en vuur.
Ze bewaakten de poorten daar,
maar met Gods woord zowaar
beval hun Sinte Brandaan
zijn mannen binnen te laten gaan,
zonder verder oponthoud.
Naar het boek ons toevertrouwt,
waren alle muren van kristal.
Stenen letters zonder tal
zagen ze in de wanden prijken
zover het oog kon reiken.
Daar waren ook gegoten,
aan een meesterbrein ontsproten,
van koper en brons allebei,
dieren, menigerlei,
in de ringmuur daar rondom,
sommige rechtop, sommige krom.
Wie voor ‘t eerst ze ging bekijken,
zou zowat van schrik bezwijken,
want ze stonden te gebaren
of ze echt springlevend waren.
Werkelijk ieder dier
waar ik ooit van hoorde, stond wel hier.
Leeuwen, tijgers en ook panters
en nog vele, vele andere:
eenhoorns en luipaarden,
alle diersoorten van heel de aarde,
olifanten, herten, hinden,
men kon ze allemaal daar vinden.
Ook zag men in allerlei vormen
salamanders, draken en wormen.
Midden door de burcht heen vloot
een rivier, geweldig groot,
die de dieren rond liet gaan
zonder dat er een stil ging staan.
Ze zagen zonneklaar,
toen ze daar gekomen waren,

* De berg Sion, bij Jeruzalem, wordt door de profeten gezien als de hoogste berg, de berg van God, en het middelpunt van het komende rijk Gods (Jesaja 2, Micha 4).

dat de beelden soms sprongen
en riepen en ook zongen,
alsof ze daar weg wouden
en de muur uitkomen zouden.
Daar zag men de vreemdste zaken
en soorten dieren, zoals draken,
half harig en half bloot,
zo zag niemand het ooit.
Ook vond men daaronder
menig in brons gegoten wonder:
een leeuw met wijd open kaken,
geen dier werd ooit geschapen
of het stond daar wel bij.
Ook vissen menigerlei
zwommen van daar naar hier.
En hoor nu! De rivier
liet herten en liet hinden
vluchten voor hazewinden.
Wilde zwijnen zag men gaan
met de jager achter ze aan
die zijn jachthoorn liet schallen,
ja, zoveel honderdtallen
wonderen waren er te genieten,
dat woorden te kort moeten schieten.
In de muren een komen en gaan
van paarden met sjabrakken aan,
die draafden in een wijde kring.
Een keur van ridders ging
daarnaast, alsof ze leefden.
Kleurige vanen beefden.
Voorts kon men daar aanschouwen
een menigte van vrouwen.
Op hun hoorns bliezen de wachters.
Wie niet beter wisten, dachten
dat alles levend was, aldaar.
Maar ik zeg u voorwaar,
in de burchtzaal en de bijgebouwen:
was nog veel meer moois te aanschouwen:
daar verspreidden de tinnen
hun licht zowel buiten als binnen
wel even ver als de morgenster
als ze oprijst van heel ver.
Zesduizend torens ofwel meer
verhieven zich hoog boven de muur,
terwijl een felle schittering
om burcht en torens en muren hing,
als van ijzer in een hete gloed.
Alles was daar in overvloed,
men wist van geen armoede of ongemak,
omdat het daar aan niets ontbrak.
Kostbare kussens zagen zij
en vliegennetten van fijne zij,
hangend als een mooie sjaal.
boven de bedden in de zaal.
De vloer van de zaal, die was
helemaal van sneeuwwit glas,
daar schemerden gouden vlekken
doorheen.
Maar over de zaal zwijg ik nu meteen.
Naar het mooie binnenhof gegaan,
zagen ze daar ceders staan
en andere bomen, zo dicht opeen,
dat de zon er nauwelijks doorheen
kon schijnen tot op de grond
en dat niets er nat worden kon.
Allen hebben dit in zich opgenomen.
Daar onder de cederbomen
was het veld wonderschoon
en op alle plaatsen groen.
Daar hing menig gouden vat.
Geen mens heeft ooit een huis gehad,
versierd met zoveel dure dingen.
Men kon de vogels horen zingen
in elk seizoen, op elke tijd,
in deze burcht, zo ruim en wijd.
‘t Paleis dat in het midden stond:
ik denk dat men er nooit een vond
dat versierd was met zovele
gemmen en kostbare juwelen,
met zo menige dure steen,
fraai gezet in elpenbeen.
De vloer was van saffier en glas.
Ik meen dat er nooit iets mooiers was
of ooit nog gemaakt wordt op de aarde,
van een nog grotere waarde
of kunstiger makelij,
neem dat maar aan van mij.
Gegoten was het van brons
en nooit zag men bij ons
een zo vakkundig werk

of zo stevig of zo sterk
als daar op die dag
Sinte Brandaan zag.
De monniken keken hun ogen uit
naar de wonderen, menigvoud.
In de burcht ontsprongen
kostelijke stromen, daar zongen
molens, als hadden ze tongen,
met tonen, die weerklonken,
in berg en dal
in de omgeving, overal.
Het boek zegt ons dat
daar in het koele nat
vele vissen speelden.
Men zag slechts overvloed en weelde,
waar men vrij mee om kon gaan,
dat schrijft ons Sinte Brandaan.
Toen zei de verzengde kapelaan:
‘We kunnen hier beter maar vandaan,
voor ons nieuwe ellende wacht.
Ik heb bij mijzelf overdacht:
het is zonder meester niet,
al ‘t wonderbaarlijks dat je hier ziet.
Treffen die lieden ons hier aan,
hoe komen we heelhuids hiervandaan?
Ik vrees dat het ons slecht vergaat,
ze doen ons misschien zoveel kwaad
dat we liever nooit geboren waren.
Dit werd gemaakt, durf ik te verklaren,
door een wonderlijk soort wezens
die God in het minst niet vrezen.
Ze hebben een hele vreemde moraal,
als ze willen, worden ze ons fataal,
net als die eigenaardige mannen
die ons een valstrik wilden spannen
bij die berg in vuur en vlam.’
Toen smeekte de stuurman
Sinte Brandaan en de heren
naar het schip terug te keren.
Toen ze aan boord waren gegaan,
kwamen daar opeens lieden aan
die wonderlijk van uiterlijk waren,
zoals het boek ons zal verklaren.
Ze hadden wolfstanden
en ze heetten Walseranden.
Ze konden het schip net niet meer bereiken
en stonden daarom woedend te kijken.
Elk had het hoofd als van een zwijn,
ze konden niet vreemder zijn.
Handen van mensen en poten van honden.
Ze schreeuwden aanhoudend en
opgewonden.
Een mensenromp en de hals van een kraan
en harige voeten om op te staan.
Geheel van zijde was hun gewaad.
Ze hielden hun grote bogen paraat
met de pijlen erin gezet,
goed geslepen en gewet.
Ze hadden lange baarden
en ze rochelden vervaarlijk,
op de wijze van wilde beren.
Ze konden het slecht verteren
dat Sint Brandaan hun was ontkomen:
dat hebben ze hoog opgenomen.
Toen sprak Sinte Brandaan:
‘Laat het schip zachtjes gaan
en met het tij meedrijven
om buiten schot te blijven
als dat griezelvolk aan gaat leggen.
Ik ben benieuwd wat ze zeggen,
of ze van God hebben vernomen:
dat wil ik te weten komen.’
Op de steven ging hij staan
en beval de monsters daarvandaan
bij God en wat Hij schiep
en in het leven riep
en wat Hij openbaarde
in de hemel zowel als op aarde,
dat ze niet gingen schieten,
maar hen in leven lieten
om met elkaar te praten.
Ze legden heel gelaten
hun bogen op de grond
en hielden meteen hun mond.
Toen vroeg hun Sinte Brandaan:
‘Kent u God? Doe mij dit verstaan.’
Toen sprak er een uit die schare:
‘Brandaan, jij bent gevaren
langs wonderen, alom verspreid.
Nu heeft God je naar hier geleid,

die jij meer dan ons bemint.
Maar hoe goed je Hem ook kent,
wij kenden Hem eerder, besef dat.
En hoe Hij op Zijn troon zat,
dat aanschouwden wij allen,
voor Lucifer was gevallen.**
Toen sprak Sinte Brandaan:
‘Was het mij maar toegestaan,
dan ontkende ik, wat jullie zeggen.
Een wijs man heeft eens vast laten leggen
dat zelfs geen engel durft staande houden
dat hij ooit God aanschouwde
en Hem zag in Zijn gelaat.
Wat jij beweert, is gekkenpraat.
Dus zeg ik je kort en goed
dat je me niet misleiden moet
met verzinsels van dit soort.
Leugenachtig is je woord,
onbetrouwbaar en onwaar.
God is namelijk onzichtbaar.
Je woorden zijn zelfbedrog.
Wat verbeeld je je dan toch?
Nooit zagen ogen Zijn gezicht,
God is zo stralend licht.
Waar zijn jullie heen gevlogen
dat je met je varkensogen
God aanschouwde, zo verheven
dat geen engel ‘t mag beleven
in Zijn aangezicht te zien?
Mag ik weten waar, misschien?
Toen Hij op aarde was als Zoon,
droeg Hij in de hemel een koningskroon.
Hier was Hij Zoon, daar was Hij Vader.
Toch was Hij daar altegader
Vader, Zoon en Heilige Geest.
Enige en Hoogste is Hij altijd geweest.
Je hebt niet goed nagedacht
over God en Zijn almacht:
in de hoogste hemel, de diepste afgronden,
ja, in de hel zelfs wordt gevonden
Gods macht in alles wat bestaat,
als men die daar zoeken gaat.
Aan jou is zijn gelaat bekend?
Wie denk je wel dat je bent?
Toen sprak de wonderlijke geest:
‘Brandaan, wat jij niet zeker weet,
daar wil je ook niet op vertrouwen.
Dat zal je nog berouwen
en je nog heel wat schade brengen.
Het boek liet jij in drift verzengen
waar de waarheid in geschreven stond,
zoals je nadien wel ondervond!
Nu zag je met je eigen ogen
wat je niet wilde geloven.
Daarom doen zij wijs en goed
en leven met een vroom gemoed,
die in Gods woorden geloven
zonder te zien met eigen ogen.
Beschrijft ons immers niet Sint Jan
hoe Thomas, de heilige man,
door ongeloof werd gekweld?
Al had God het hem voorspeld,
toen ‘t verhaal hem werd gedaan
dat God echt was opgestaan,
wilde hij het niet geloven
tenzij hij ‘t zag met eigen ogen
dat God echt verrezen was,
en dan nog geloofde hij het pas
als hij de wonden mocht voelen bij Hem.
Toen hoorde hij Gods stem:
“Kom, Thomas, betast mijn wonden dan.
Wees van nu af een gelovig man.”
Toen zei de twijfelaar:
“Nu geloof ik het voorwaar,
dat U bent verrezen, Heer.”
“Zalig ben je des te meer,”
zo sprak Christus hem toen aan,
“nu je weer gelooft, voortaan.
Maar wel zalig toch zijn zij
die van ver noch van dichtbij
mij zagen, en toch geloven aan mij.”
Brandaan, nu bedenk daarbij
hoezeer Christus hem liefheeft
die oprecht gelovend leeft.’
Toen zei nog de zwijnesnuit:
‘Brandaan, nu leg ik je alles uit,
hoe wij God kwamen zo nabij.
Zijn aangezicht zagen wij.
Dat was, toen Lucifer heeft gedacht,
in zijn hoogmoed, dat hij met zijn macht

** Lucifer was de aanvoerder van de engelen die in opstand kwamen tegen God, en die daar door duivels werden. Lucifers val wordt verbeeld in de bijbel (Apokalyps 12: 7-9)

naar een hogere plaats kon streven
dan zijn bestemming hem had gegeven.
Dat was ons lief noch leed.
Engelen waren wij, zo stralend, God weet,
dat wij Hem daar zagen, zonneklaar,
dat zeg ik u voorwaar.
Maar toen Lucifer is gevallen,
gold zijn ondergang ons allen.
God nam ons terstond onder handen,
Hij vond ons, Walseranden,
behept met een verzwijnd gemoed,
omdat een zwijn niets deugdzaams doet
en de kwalijke neiging heeft
dat het maar ‘t liefst in de smurrie leeft.
In al wat vies is en onrein
voelt het zich minstens net zo fijn
als in reinheid en zuiverheid.
Wij verzwijnden, dat is een feit,
wij handelden al net zo gek.
Vandaar nu onze zwijnebek.
Voor de helft behaard zoals een hond,
zijn wij het raarste dat ooit bestond,
en dat heeft ook een goede reden,
omdat wij als de honden deden
bij de opstand in het hemelrijk:
een hond geeft van geen waaksheid blijk
en doet geen vreemde kwaad, die weet
hoe die hond heet.
De hond staat er dan zwijgend bij,
hoe lief zijn meester hem ook zij,
wanneer die aangevallen wordt.
Daarom gaf ons God
als zoengeschenk dit goede land.
Wij waren immers geen kwaad van plan.
Wij bleven afzijdig, stonden stil
en daarom gewerd ons door Gods wil
veel goeds. Bespaard werd ons de hel
en we ontlopen ‘t wrede spel

van Lucifer en zijn gezellen
die aldaar de zielen kwellen.
We stellen nederig onze hoop
op God die in de hemel woont.'
Toen zei Sinte Brandaan:
'Wij waren in uw burcht gegaan
en zagen rijkdom daar en pracht
en veel dat kunstig was bedacht.
Van alles was daar genoeg.
Wie dat heeft samengevoegd,
was wijs en heeft goed nagedacht.
God heeft ons met Zijn kracht
weer zo goed weggeleid van daar,
dat ik met een gerust hart verklaar
dat wij daar niets wegnamen
waarvoor we ons moesten schamen
of waar narigheid van kon komen.
Wij hebben u niets afgenomen.
Was dat wèl zo, God weet
dat mij dat dan danig speet.
Had ook God met Zijn kracht,
die ons hier heeft gebracht,
de draken niet gebonden,
ze hadden ons verslonden
toen wij de poort zijn ingegaan.
Nu vraag ik me af, dus geef mij te verstaan,
waarheen had u zich begeven
toen wij in uw burcht verbleven?'
Toen zei een Walserand:
'Wij waren in een ander land.
Zestig legerscharen trokken hiervandaan
om dwars door een dicht woud te gaan
naar het land van de draken.
Met heel wat lastige zaken
hebben wij daar kennis gemaakt,
we waren bijna gevangen geraakt.
Ze kwamen allang onze vrede verstoren,
honend stalen ze ons koren.
Echt waar, alleen om ons te wreken
zijn wij in hun land neergestreken
en raakten met hen in gevecht
waar we ze hadden opgezocht.
Ons leger was heel machtig,
maar zij hadden een krachtig,
welbemand verweer daartegen:
alle wallen en wegen
waren door hen bezet.
Zij waren nooit meer zo ontzet,
zo woedend en op wraak verzot,
sinds het uur dat de goede God
hen aan de wanhoop had prijsgegeven,
daar ze onder de duivel moesten leven.
En 't vervolg, dat hoort u, heren,
als u met ons terug wilt keren
naar onze burcht, die allen prijzen.
Daar willen wij u eer bewijzen.'
'Dat doen we niet! We willen varen
waar God ons moge bewaren,'
sprak de goede Sint Brandaan,
'moge God ook u bijstaan.'
Toen Brandaan afscheid nam,
het boek zegt dat hij toen kwam,
op de elfde morgen,
in de grootste zorgen.
De wezens riepen allemaal,
natuurlijk in hun eigen taal,
de heilige Brandaan,
Gods dienaar, aan
en boden schatten en spijzen.
Toen sprak Gods wijze:
'Uw schatten en uw eten,
daar willen wij niets van weten,
die nemen we niet aan.'

22 De zeemeter

Toen liet hij het schip gaan
en is van dat land vandaan
meteen de zee weer opgegaan.
Toen trof Sinte Brandaan
een klein mannetje aan.
Het boek zegt ons, dat
het ronddreef op een blad.
Daarop zat het ventje ruim:
hij was niet groter dan een duim.
Zijn linkerhandje hield hij om
een kleine kom.
De griffel in zijn rechterhand
was van omvang navenantl
en heel druk had hij ‘t ermee:
hij stak de griffel in de zee
en liet het druppen in die kom
met zijn kleine hand erom.
Als hij de kom daar vol mee kreeg,
gooide hij die meteen weer leeg.
Zo mat hij almaar door en goot.
Hoor hier nu een wonder groot!
Toen vroeg hem Sinte Brandaan
waarom dat moest worden gedaan.
De man zei: ‘Ik meet deze zee,
daar vervul ik mijn bestemming mee,
met te zien of ‘t klaar zal zijn
als de doemdag daar zal zijn.’
Toen zei de goede Sint Brandaan:
‘Jong, daar komt nooit een einde aan!’
Waarna het ventje op het blad
het volgende rake antwoord had:
‘Net zo min als ‘t meten klaar is
als de dag des oordeels daar is,
net zo min lukt het jou en de jouwen
alle wonderen te aanschouwen
die God schiep met eigen hand
in het water en op het land
en die jou nog verborgen zijn.
Je geestelijke kinderen zijn
zonder vertroosting thuisgebleven
en bidden God, die vaak jouw leven
gered heeft, om door Zijn genade
jou te behoeden voor leed en schade.
Gods engel sta je altijd bij
en ga nu verder, zonder mij.’
Op de elfde dag nadien,
wil dit niet als leugen zien,
kregen ze na tertstijd, ‘s morgens vroeg,
weer iets gevaarlijks voor hun boeg.

23 De reuzenvis

Opnieuw bracht hun de reis op zee
2116 zorgen en ellende mee
en hun angst was wel heel groot.
Ditmaal raakten ze in de nood
door een vis, heel angstaanjagend,
2120 die ze het schip naderen zagen
en die het verzwelgen wilde.
De bek waarmee hij zijn honger stilde,
was vele vadems wijd.
2124 Noch eerder, noch ook na die tijd
waren ze zo vreselijk bang.
Hij zwom voor hen uit, drie dagen lang,
toen spande hij zich tot een boog
2128 of het moest zijn dat het boek loog,
de staart stak hij in de mond,
zo diep als hij maar kon,
zodat zijn lijf om ‘t schip heen ging.
2132 Veertien dagen voeren ze in die ring.
En als zich de vis bewoog,
schoot het schip zo ver omhoog
of het de wolken in zou gaan
2136 en stortte dan weer daarvandaan
als in een diepe afgrond.
Zo voeren ze dagen in het rond.
Toen zijn ze in een sloep gegaan
2140 waarmee ze uit de ring vandaan
al roeiend land wilden bereiken.
Het monster deed hen vreselijk lijden.
Monnik en zeeman weenden zeer,
2144 maar Brandaan troostte hen alweer
en zei: ‘Jullie hoeven niet te vrezen:
God heeft ons dikwijls voor dezen
wonderlijke dingen geopenbaard.
2148 Zijn we van deze vis gevrijwaard,
dan wordt de zee volkomen stil,
zoals elk van ons dat wil.’
Toen kwam er mooi weer.
2152 Het schip bewoog in ‘t geheel niet meer.
Vergeefs werd op een zuchtje wind gewacht
dat hun schip ook maar een stukje verder
bracht.
Vier uren lag het schip daar
2156 en de hitte drukte hen zwaar.
Toen kwam plotseling een windstoot,
waarop het schip wegschoot.
God verloste hen terstond,
2160 want de vis zonk naar de grond.

24 De thuisreis

Ze voeren een stukje voort,
toen kwamen ze bij een oord,
daar was het water zo onzwaar,
van de zeebodem hoorden ze daar
klokken luiden en klingelen
en ook priesters zingen.
Paarden hinnikten daar,
vogels riepen door elkaar,
hondengeblaf konden ze horen
en ergens een jachthoorn.
Een luid en vrolijk zingen
en dansen ook, en springen
van vrouwen en mannen, allemaal
maakten ze een groot kabaal.
Toen ze dat hoorden daaronder,
leek het hun een groot wonder
dat ze er zo vlakbij lagen
en er toch niets van zagen.
De heren, bij algemeen besluit,
wierpen stenen om te peilen uit:
hoe diep was het water daar?
De stenen waren zwaar:
iedere steen vond
al spoedig vaste grond.
Ze wierpen het anker erachter aan -
dat hadden ze beter maar niet gedaan:
meteen in zijn val
werd het anker daarbeneden al
gegrepen en vastgemaakt.
Uur na uur verliep traag
en ze vroegen zich af, verwonderd,
wie het vasthield daaronder.
De meesterstuurman zei toen:
'Ik weet niet wat ik 't beste kan doen,
want kap ik nu de tros,
dan zijn we voor altijd los,
vinden we op geen zeebodem houvast
meer.
Help ons hieruit, o Heer,
om Uw Moeders lieve wil,
of we liggen voor altijd stil
en moeten de reis onvoleindigd laten.
Ze streken het zeil, gelaten.
Toen vroeg Sinte Brandaan
aan een kapelaan
die Noë geheten was,
of er nog meer te schrijven was
over wonderen waarvan ze getuige waren,
waarop Noë kon verklaren:
'k Heb er, vader, allang de brui aan
gegeven,
Goddank, het boek is volgeschreven.'
Toen zei Sinte Brandaan:
'Dan wil ik dat wij van hier gaan
om het boek van wat wij zagen
aan Maria op te dragen.
Want wij varen terstond
terug naar ons eigen land.
Onze pelgrimstocht is nu volbracht,
dat hoop ik, bij Gods almacht.'
Toen dit alles was gedaan,
grepen ze het zeil weer aan,
hesen het heel hoog in de mast
en zetten de schoten strak.
De ankerkabel kapten ze in twee
en vrolijk voeren ze over zee
en ze bereikten al snel
hun land, gezond en wel.
Het boek, gedragen door Sinte Brandaan
met een stoet monniken achter zich aan
werd als een kostbare vracht
naar het klooster gebracht.
Toen kwamen hun tegemoet
veel kloosterlingen met vroom gemoed.
grote geleerden, èn simpele zielen,
die God evengoed bevielen
en ze ontvingen de heren
met vreugde en met ere.
Brandaan heeft ter verering het boek
opgeheven
waarin de wonderen waren beschreven.
Een engel Gods daalde toen neer
en bracht een boodschap van zijn Heer:
'Wees heel welkom, Brandaan.
Je reis is nu gedaan.
Je mag op aarde leven
zolang je daarom blijft geven
en wil je niet langer, weet:
in de hemel staat je stoel gereed.'
Brandaan maakte zich voor alles klaar,

een laatste mis zong hij daar
en toen dat was volbracht,
heeft hij niet langer gewacht
en stierf, de heilige heer.
God bewees hem de eer
te zenden om zijn ziel
de engel Sint Michiel.
Met eer begroef men zijn lichaam,
men bouwde een kerk in zijn naam
en in dat bouwwerk waren
negen mooie altaren,
die symboliseerden de negen jaar,
dat zegt het boek voorwaar,
dat hij voer in ballingschap,
waarin hem God gezonden had.
Met nadruk geef ik nu de raad
dat niemand ze minacht of versmaadt,
Brandaans avonturen
en wat hij daarbij moest verduren,
en dat niemand zegt of ‘t ervoor zal houden
dat het leugens wezen zouden,
want het ligt beschreven in ‘t Latijn
in kloosters groot en klein
en op menige vrome plek op aard,
waar ‘t met eerbied wordt bewaard.
Want God toonde hem in ‘t bijzonder
iets van Zijn verborgen wonderen.
Ook de *Spiegel* getuigt ervan.
Elk kome met zijn zonden dan
naar Brandaan, Gods goede vriend,
die Hem altijd heeft gediend,
opdat Brandaan vanaf heden
ons gedenke in zijn gebeden.
Moge hij dit niet vergeten!
Nu hij in de hemel is verheven,
moge Christus Onze Heer
hem verhoren, om Zijn Lieve Moeders
eer.

AMEN AMEN

Pleidooi voor Brandaan

Een verkorte bewerking van de oorspronkelijke inleiding door prof. W.P. Gerritsen

Aan het begin van de Nederlandse letterkunde, toen elk boek nog een vrijwel onvervangbare bron van kennis was, staat dit verhaal dat begint met een boekverbranding.
De toedracht zou als volgt zijn geweest.
Een Ierse abt, genaamd Brandaan, krijgt een boek in handen waarin allerlei merkwaardige natuurverschijnselen beschreven werden, zowel op de aarde als erboven en eronder. Brandaan las dat onder deze wereld nog een andere wereld zou bestaan, waar het nacht werd als hier de dag aanbrak. Toen hij las dat er vissen bestonden die een heel woud op hun rug droegen, protesteerde hij luidkeels: dit was niet te geloven. Maar het zou nog vreemder worden. De schrijver beweerde dat Judas, de verrader van Jezus, in de hel iedere zaterdagavond verlichting van zijn straf kreeg. Dàt weigerde Brandaan te geloven - tenzij hij het met zijn eigen ogen zou zien - en in een opwelling van woede over zoveel onwaarheid wierp hij het boek in het vuur en vervloekte de schrijver ervan.
De gevolgen waren groot. God dwong Brandaan om een zeereis van negen jaar te ondernemen om alles wat hij lezend niet geloofde, met eigen ogen te aanschouwen.
Het verhaal van zijn belevenissen werd verteld in een gedicht dat omstreeks het midden van de twaalfde eeuw is ontstaan, en dat in een Middelnederlandse versie in twee handschriften van rond 1400 is overgeleverd.

Een boekverbranding

Hoe moet je Brandaans daad beoordelen? Het verbranden van ketterse boeken kwam in de twaalfde eeuw (en daarna) wel vaker voor. De twaalfde eeuw was een tijd van grote veranderingen. De opbloei van de handel had in heel West-Europa de welvaart doen toenemen. Vooral onder de rijke aristocratie had dit geleid tot een nieuw levensgevoel, en een gretige belangstelling voor alles wat de wereld aan bijzonders te bieden had. De 12e-eeuwse elite voelde zich de erfgenaam van de oude Griekse beschaving. Maar van de grote Griekse geleerden uit de Oudheid had men alleen nog de beroemde namen onthouden, zonder hun werken te kunnen lezen - de kennis van het Grieks was verloren gegaan. Alleen de taal van de Romeinen, het Latijn, was bewaard gebleven. In de Arabische wereld daarentegen had de Griekse erfenis de islamitische wetenschap tot grote bloei gebracht.
Pas rond de 12e eeuw overwonnen de christenen hun wantrouwen ten opzichte van de islamitische wetenschap. In Spanje en op Sicilië, waar de twee culturen elkaar ontmoetten, werden Arabische vertalingen van Griekse geschriften uit de Oudheid in het Latijn vertaald. En al snel was er vrijwel geen wetenschapsgebied dat zich aan de invloed van de herontdekte klassieke wetenschap kon onttrekken.
De grenzen van geloven en weten veranderden. Het resultaat was meer kennis maar ook meer onzekerheid en twijfel. Velen wisten niet meer wat te geloven. Spoorden die nieuwe opvattingen over de planeet Aarde wel met wat de bijbel leerde? Als de heidense geleerden gelijk hadden, waar moest een christen zich dan de plaats van de hemel denken? Hoe kon het zijn dat de ziel van een gestorven zondaar enerzijds puur geest was, en anderzijds lichamelijke pijnigingen moest ondergaan? De openingsscène van het verhaal tekent Brandaan als een twaalfde-eeuwer die met dit soort vragen worstelde.

Op reis

Brandaan moet op reis. Eerder, in de vroege middeleeuwen, was het beeld van de reis meestal verbonden met het idee van een ballingschap, een langdurig wèg-zijn van huis en haard, van verwanten en vrienden, om daardoor dichter bij God te komen. Dat idee veranderde in de 12e eeuw: een reis werd nu een tocht die nieuwe ervaringen opleverde, die avonturen met zich meebracht, die individuele kwaliteiten op de proef stelde. De kruistochten, die in deze eeuw duizenden op de been brachten, zijn hiervan een voorbeeld. Net als de Arturroman, ook een creatie van de twaalfde eeuw, een

avonturentocht die de held zelfkennis verschaft en die hem in staat stelt zich een eervolle plaats in de gemeenschap te verwerven.
Maar Brandaans motief om op reis te gaan is anders. Hij gaat niet op zoek naar het avontuur, maar vertrekt omdat een engel hem daartoe namens God opdracht geeft. Zijn negen jaren op zee zijn een straf, een boetedoening voor zijn ongelovigheid. Later in het verhaal zal blijken dat zijn straf ook inhoudt dat hij het verbrande boek moet vervangen. Alles wat hij en zijn monniken onderweg meemaken en aanschouwen wordt zorgvuldig opgeschreven in een scheepsjournaal. Als dit boek vol is, is de boetedoening volbracht en kan de terugreis worden aanvaard. Na hun thuiskomst wordt het boek op het altaar van Maria gelegd.

Andere culturen

Moderne lezers zouden verwachten dat Brandaan op zijn verre reizen in contact zou komen met andere culturen en zich met gebarentaal verstaanbaar moest maken. Maar Brandaans schip loopt tijdens de negenjarige reis nooit havens binnen waar 'gewone' mensen wonen. Brandaan bezoekt geen steden of dorpen, hij ontmoet nergens mensen die tot niet-christelijke culturen behoren. De vreemdste wezens die hij leert kennen blijken dezelfde taal te spreken als hij, en zij vereren dezelfde God. De niet-christelijke wereld buiten Europa, van het bestaan waarvan twaalfde-eeuwers zich wel degelijk bewust waren, bestaat niet in dit verhaal. De wereld waarin Brandaans schip rondzeilt, is dan ook niet de wereld van de middeleeuwse geografen en evenmin die van de zeemansverhalen, al heeft zij met beide wel allerlei elementen gemeen. Dat de aarde een bolvorm had, stond al sinds de Oudheid vast. Er was, zo meende men, één, ruwweg cirkelvormige, landmassa, bestaande uit de continenten Europa, Azië en Afrika, die werd omspoeld door de Oceaan. Verspreid in de Oceaan lagen eilanden. Ook in de bijbel is sprake van één, de aarde omspoelende zee - een zee zonder overkant - waarin eilanden liggen. Voor een deel berustte de antieke geografie op sterke verhalen van zeelieden. Vaak is het onmogelijk vast te stellen of zich onder de fantasie een kern van waarheid verbergt. Zo deelt de Romeinse schrijver Plinius (23-79 na Chr.) mee, dat zich ergens in de Oceaan een gebied bevindt waar het zeewater in een stroperige substantie verandert. Een verklaring van dit bericht over de 'gestolde zee' heeft men gezocht in het verschijnsel ijsgang, waarbij het zee-oppervlak met grote en kleine ijsschollen overdekt is, maar men heeft ook gedacht aan de uitgestrekte wiervelden in de Sargasso-zee. Het middeleeuwse volksgeloof in Noord- en West-Europa kent een overlevering omtrent een 'Leverzee', waarin schepen vastraken. Hoe deze middeleeuwse conceptie samenhangt met het antieke idee van een 'gestolde zee', is nog onduidelijk. Eveneens uit de Oudheid stamt het geloof dat zich elders in de Oceaan een onderzeese magneet bevindt die met ijzer beslagen schepen naar zich toe trekt. Beide overleveringen - de Leverzee en de onderzeese magneet - hebben hun sporen in de Brandaan achtergelaten.

Het paradijs

Ergens ter wereld - daarover waren alle middeleeuwse geleerden het eens - moest zich het aardse paradijs bevinden, de hof van Eden waaruit Adam en Eva waren verdreven. Na de zondeval zou de verrukkelijke tuin in stand zijn gebleven, afgeschermd door een hoge muur en ontoegankelijk voor gewone stervelingen. Over de plaats waar het aardse paradijs te vinden was liepen de meningen uiteen. De bijbel situeerde de hof van Eden 'ergens in het oosten' (Genesis 2:8). Volgens historische bronnen, aan de betrouwbaarheid waarvan niemand twijfelde, had Alexander de Grote op zijn tocht naar Indië het aardse paradijs aan de bovenloop van de Ganges aangetroffen en vergeefs getracht er binnen te komen. Maar er waren ook tradities die het aardse paradijs op een eiland in de Oceaan situeerden, ergens ver in het oosten of in het westen. Ook de Brandaan plaatst het aardse paradijs op een eiland.
Wat Brandaan en zijn tochtgenoten op dit eiland beleven is een twaalfde-eeuwse versie van de oude mythe. De vier paradijsrivieren waarvan de bijbel spreekt (Genesis 2:10-14) zijn omgevormd tot een fontein waaruit in vier stralen kostelijke vloeistoffen stromen: balsem, siroop, olijfolie en honingzeem. In een verrukkelijk landschap - het ideale landschap

zoals dat op talloze miniaturen is afgebeeld - verrijzen twee prachtige kastelen. In het ene kasteel vindt een soort herhaling van de zondeval plaats: de duivel verleidt een van Brandaans monniken tot het stelen van een kostbaar paardentuig. Het andere kasteel komt overeen met de gebruikelijke middeleeuwse voorstelling van het aardse paradijs met zijn traditionele elementen als de bovenaardse glans, de afwezigheid van dag-en-nacht en van de wisseling van jaargetijden, de hoge muren, de oude man in de poort (in wie de profeet Henoch te herkennen is) en de engel met het vlammende zwaard uit Genesis 3.

De hel

Is er één hel of zijn er meer? Zijn er plaatsen op aarde die als toegangen tot de hel dienen? Ook dit waren kwesties die middeleeuwers buitensporig interesseerden. Volgens de gangbare mening bevond de hel zich in een onderaardse ruimte. Vulkanen werden beschouwd als schoorstenen van en toegangen tot de hel. Maar ook op het aardoppervlak waren plaatsen waar de zielen van gestorven zondaars werden gefolterd. De Brandaan combineert verschillende voorstellingen. Tweemaal nadert het schip van de heilige een vuurspuwende berg. De eerste braakt een gloed uit waarin de zielen van corrupte bestuurders rondwervelen; de eruptie van de tweede vulkaan stoot een zwerm zielen in vogelgedaante naar buiten, terwijl zich uit de krater een kokendhete en een ijskoude rivier naar beneden storten. Maar het gedicht beschrijft ook bovengrondse afdelingen van de hel. Aan het begin van zijn reis doet Brandaan een eiland aan waar de zielen van onrechtvaardige hofmeesters en schenkers de straf voor hun inhaligheid ondergaan: zij zijn gedoemd eeuwig naakt rond een meer te lopen zonder te mogen drinken. Tegen het einde van de tocht ontmoet Brandaan de ziel van Judas. Zittend op een gloeiende steen en blootgesteld aan hevige hitte en kou heeft hij tijdens het weekeinde - op aarde - een kort respijt van zijn doordeweekse, nog veel ondragelijkere kwellingen, tot de duivels hem weer komen halen.

Tijd voor berouw

Daarmee waren natuurlijk nog lang niet alle vragen met betrekking tot het hiernamaals beantwoord. Stel nu eens dat iemand berouw kreeg van zijn zonden, maar door een plotselinge dood verhinderd werd boete te doen ... Het verhaal van de koning-kluizenaar, die geheel alleen op een rotspunt in zee zit, geeft een twaalfde-eeuwse visie hierop. Als heerser had hij zich schuldig gemaakt aan incest en doodslag. Hij had berouw gekregen en had alles achtergelaten om de paus zijn zonden te biechten. Maar ... op weg naar Rome had hij schipbreuk geleden. Als enige overlevende was hij aangespoeld op een rots. God had zijn gebeden om vergeving verhoord: als Brandaan hem ontmoet wordt hij al sinds negenennegentig jaar dagelijks op wonderbaarlijke wijze van voedsel voorzien. Gods genade stelt hem in staat zijn zonden te boeten voordat hij sterft. Dit verhaal verraadt iets van de psychische druk waaronder de twaalfde-eeuwse gelovige leefde. De hel was een gruwelijke realiteit, even onverbiddelijk als nabij; de hemel ver weg, een belofte die maar voor weinigen in vervulling zou gaan.

Goed en kwaad

De zee waarover Brandaans schip wordt rondgedreven, kan worden beschouwd als een metafoor voor de wereld waarin de 12e eeuwse christen zijn weg zoekt. Het is een zee vol gevaren, waar de gunstigste weersomstandigheden in een oogwenk kunnen omslaan in het zwaarst denkbare weer. Steeds opnieuw bedreigen monsters het schip. Al meteen na de afvaart duikt een zeedraak op die het schip wil verzwelgen, maar op het nippertje door een gevleugeld hert wordt verdreven. Gezien de bekende associatie van de draak (of slang) met de duivel, zal het voor het middeleeuwse publiek niet moeilijk zijn geweest in dit spannende avontuur een diepere betekenis te ontdekken: het hert verbeeldt Christus die de duivel overwint. Zo'n uitleg is ook te geven aan de landing op de eilandvis: ook die gold als een beeld voor de duivel. De zeetrol, de sirene die de bemanning in slaapt zingt en, aan het eind van het verhaal, de zeeslang die het schip omsingelt door in zijn eigen staart te bijten - het zijn stuk

voor stuk manifestaties van het kwaad dat het op de mens voorzien heeft.
Belichamen monsters het kwaad, het goede krijgt vooral gestalte in de voorbeeldige leefwijze van vrome monniken die Brandaan tijdens zijn reis ontmoet. Hij bezoekt een klooster op een afgelegen rotseiland, waar zeven monniken biddend en zingend een godgevallig leven leiden. Op wonderbaarlijke wijze worden zij dagelijks uit het aardse paradijs van voedsel voorzien (voor hun gast wordt een extra 'pizza paradijs' bezorgd).
Wereldse schoonheid en rijkdom
In de beschrijving van de eerste paradijsburcht, en sterker nog in die van het kasteel op de Mons Syone, treedt een intense belangstelling voor wereldse schoonheid en technisch vernuft aan de dag. Het middeleeuwse publiek heeft zich ongetwijfeld verlustigd in de exuberante luxe van juwelen, goud en zilver. De burchtzaal van de Walseranden is versierd met een uit metaal gedreven bewegend reliëf, dat niet alleen de complete dierenwereld uitbeeldt, maar ook een feestelijke jachtscène en een hoofs tafereel met paarden, ridders en edelvrouwen. De dichter heeft hier gebruik gemaakt van een literaire traditie die tot de Romeinse Oudheid terugreikt: ook keizer Nero had zich een paleiszaal laten bouwen, waarin op de muren en het koepeldak de hele kosmos was afgebeeld.
In de Brandaan krijgt zelfs de techniek aandacht: de bewegende beelden worden aangedreven door waterkracht - een in de twaalfde eeuw nog hoogst geavanceerde technologie.

Humor

En dan is er de humor, die hier en daar de ernst van de verhaalde gebeurtenissen met een bevrijdende lach ontspant. Het is een wat malicieuze humor, die ieder zijn verdiende loon geeft. Vooral de teugeldief en de duivel worden het mikpunt. De monnik die met een prachtig versierd, maar gestolen, paardentuig uit rijden had willen gaan, moet zijn begerigheid bekopen met een in meer dan één betekenis pijnlijke rit op de benige nek van een duivel; de duivel, die de dief als een hond aan de teugel had meegesleurd, moet zijn buit prijsgeven en als rijdier fungeren. Als de uit de hel verloste monnik geschroeid maar levend voor hem staat - de man is nauwelijks te herkennen onder een dikke laag pek - weent Brandaan van dankbaarheid. Maar dat verhindert hem niet, zich even later ten koste van de verloren zoon te amuseren door de duivel schertsend te verzekeren dat hij van plan is zijn monnik overboord te gooien omdat hij zo vies is en zo stinkt.
Hoe zou het twaalfde-eeuwse publiek hebben gereageerd op de scène die het keerpunt van Brandaans reis vormt: zijn gesprek met een minuscuul mannetje dat op een blad op zee drijft? Het baasje is bezig druppel voor druppel de zee te meten met behulp van een napje en een stift. Als Brandaan hem wijst op het zinloze van deze bezigheid, krijgt hij ten antwoord dat het evenmin mogelijk is om op deze wijze vóór de dag des oordeels klaar te komen met het meten van de zee als het voor hem, Brandaan, mogelijk is om alles wat God op aarde aan wonderbaarlijks geschapen heeft in ogenschouw te nemen. De paradoxale tegenstelling tussen het nietige formaat van het mannetje en de onvoorstelbare omvang van zijn taak heeft iets komieks. Maar bij nader toezien blijkt dit grappige kleinduimpje een belichaming - in de letterlijke zin van het woord - van een bekende metafoor: de wonderen van de schepping zijn even ontelbaar als de sterren van de hemel, de zandkorrels van de woestijn, of, zoals hier, de druppels van de zee. De uitspraak van het mannetje op het blad brengt Brandaans reis op een hoger plan. Keer op keer is zijn ongeloof gelogenstraft. Van de wijze Walseranden (voormalige engelen, die bij de opstand van Lucifer neutraal zijn gebleven) heeft hij geleerd dat het verkeerd is alleen voor waar te houden wat men met eigen ogen kan waarnemen. Nu leert hij dat de wonderbaarlijkheid van de schepping het menselijk begrip verre te boven gaat.

Brandaan en Brendanus

Heeft het twaalfde-eeuwse publiek de Brandaan als een waar-gebeurd verhaal beschouwd? Opvallend is in dit verband een passage aan het einde van het gedicht (v. 2263-75), waar de verteller zijn toehoorders op het hart bindt, Brandaans belevenissen niet als leugens te

beschouwen, “want het reisverhaal, in het Latijn geschreven, is in menige kloosterbibliotheek te vinden”.
Maar is dit niet een verwijzing naar een andere Latijnse tekst; het sinds de tiende eeuw wijdverbreide prozaverhaal ‘De scheepsreis van de heilige abt Brendanus’ (Navigatio Sancti Brendani Abbatis). Dit werk, hier kortweg aangeduid als de Navigatio, is te beschouwen als een voorouder van het Middelnederlandse gedicht. De twee verhalen hebben een aantal episoden gemeen, maar wijken sterk van elkaar af in structuur, strekking en sfeer. De boekverbranding en het reisbevel van de engel komen in de Navigatio niet voor. Brendanus verneemt van een reizende monnik dat deze een bezoek heeft gebracht aan een gelukzalig eiland aan de overzijde van de Oceaan, dat ‘het Beloofde Land van de Heiligen’ wordt genoemd. Hij bouwt een curach - een met runderhuiden overtrokken bootje van een in Ierland sinds prehistorische tijden gebruikelijk type -, scheept zich met een klein aantal metgezellen in, en steekt in zee. Na tal van wonderbaarlijke belevenissen en allerlei wederwaardigheden - hun scheepje wordt zeven jaar lang in kringen rondgedreven - bereiken zij uiteindelijk het paradijseiland. Veertig dagen dwalen zij rond door een verrukkelijk landschap. Tenslotte komen zij bij een rivier die zij niet mogen oversteken. Een engel verklaart hun dat dit land bestemd is voor Brendanus’ opvolgers in een verre toekomst. Hierop keren zij terug naar hun boot en varen huiswaarts. Kort daarna sterft Brendanus.
De Navigatio ademt de geest van de ‘pelgrimage voor God’, een religieus ideaal dat in het Ierland van de zesde, zevende en achtste eeuw velen ertoe bracht om huis en haard te verlaten en hun leven in eenzaamheid aan God te wijden. Monniken en kluizenaars vestigden zich op kleine eilandjes voor de Ierse westkust, maar ook verder weg, op de Hebriden, de Orkneys, de Faröer, en zelfs in IJsland. Toen de Vikingen voor het eerst in IJsland landden, troffen zij er een vestiging van Ierse papar (‘papen’, monniken) aan.

De echte Sint Brandaan

Er heeft ooit een echte Sint Brandaan bestaan, een heilige abt (kloosteroverste). Brénaind moccu Altai (‘B. afstammeling van Alte’), zoals zijn Ierse naam luidt, werd vermoedelijk rond het jaar 500 geboren bij Tralee in het noorden van het graafschap Kerry (Zuidwest-Ierland). Hij moet een religieuze persoonlijkheid van formaat zijn geweest, die een grote reputatie verwierf als stichter van een reeks kloosters in het westen van Ierland. Het bekendste daarvan was Clonfert, ten noorden van Loch Derg in het graafschap Galway, waarnaar hij dikwijls Sint Brendanus van Clonfert wordt genoemd. Deze historische Sint Brandaan moet omstreeks 580 zijn gestorven. Maar er is maar heel weinig over hem bekend.
Brandaan heeft door de geschiedenis heen vele gestalten. In de zesde eeuw wordt hij in de schemering van de Duistere Eeuwen voor het eerst vaag zichtbaar als een religieuze leider in een uithoek van de christelijke wereld. In het achtste-eeuwse Ierland staat hij bekend als een groot zeevaarder. In de tiende eeuw (of ook al eerder?) fungeert hij via de Navigatio als een inspirerend voorbeeld bij de verwezenlijking van kloosterlijke idealen. In de twaalfde eeuw ontmoeten wij hem in de gedaante van een kritische lezer over de toen nieuwe wetenschap. In de late Middeleeuwen wordt hij vereerd als een heilige wiens hulp men aanroept ter voorkoming van brand en als beschermer van het kustlicht (de vuurtoren Brandaris op Terschelling dankt zijn naam aan Sint Brandaan). In de tijd van de grote ontdekkingsreizen geldt hij als een grote zeevaarder uit het verleden, die de oceaan was overgestoken en een gelukzalig eiland in het westen had ontdekt. Bijvoorbeeld Columbus heeft bij de voorbereiding van zijn ontdekkingsreis de Navigatio gelezen.
In dit bulkboek vervagen al die verschillende beelden achter de fascinerende gestalte van de twaalfde-eeuwse Brandaan, de recalcitrante heilige die een boek verbrandde en negen jaar lang als een nieuwe Noach over de zeeën zwierf.

(Deze inleiding is een verkorte bewerking van de oorspronkelijke inleiding door prof. W.P. Gerritsen uit 1993).